

szombat

Novák Attila
„Zsidózás” a magyar
politikában

Szegénység Izraelben
és Magyarországon

„... kommunista
jezsuita voltam”
interjú Biró Andrással

Szamizdat zsidóság

Interjú
Gesztí Péterrel

„Mindig
mások csináltak
belőlem zsidót”

Szeretné látni tavasszal a tel-avivi tengerpartot és a Siratófalat Jeruzsálemben? **Szeretne Ön és partnere két ingyen repülőjeggyel Izraelbe utazni? Van esélye rá!** Mindehhez nem kell mást tennie, mint **december 14-ig előfizetnie a Szombat 2008-as évfolyamára.** Előfizetésével biztosítja a részvétel jogát nyereménysorsolásunkon, ahol

2 darab

Budapest-Tel-Aviv-Budapest repülőjegyet

nyerhet!*

A repülőjegyek mellett magyar/zsidó naptárakat és más nyereménytárgyakat sorsolunk ki, és

első 300 előfizetőnk

értékes könyvajándékot kap**

az alábbi könyvek közül: • Meir Shalev: *Négy lakoma* • Lilian Nattel: *A Stetl lánya* • Harsányi Zsolt: *Whiskey szódával* • Massimo Polidoro: *A nagy Houdini* • Karinthy Ferenc: *Budapesti tavasz* • Karinthy Ferenc: *Szellemidézés* • Szabó Illés: *Mária gyűrűje* • Colette Rossant: *Sárgabarackok a Níluson* • Vladimir Kaminer: *Orosz diszkó* • Will Esiner: *Az összeesküvés*

Előfizethet a lapban található csekken, vagy banki átutalással a 11709002-20066703-as OTP-számlaszámra. *Az éves előfizetés díja 4250 forint.* Előfizetőink több mint 15%-kal olcsóbban jutnak a *Szombathoz*, mint azok, akik havonta vásárolják meg a lap számait.

Mindazok, akik a fenti összegnél többet utalnak át, elősegítik a *Szombat* működését. Lehetővé teszik, hogy lapunk olyan olvasótársaikhoz is eljuthasson, akiknek anyagi lehetőségeik nem engedik meg, hogy rendszeresen olvashassák a *Szombatot*.

2008-as tervünk, hogy olyan magyarországi könyvtárakba is eljuttassuk ingyenesen a lapot, amelyek nem tudják állományukat bővíteni. Így szélesebb körben válhat ismertté és természetessé a zsidóság gondolkodása, s ezáltal **oldódhatnak az előítéletek.**

Támogatóink neve három kategóriában jelenhet meg a *Szombatban*:

Aranytámogató, aki 50 000 Ft-tal, vagy annál többel;

Ezüsttámogató, aki 25 000–50 000 Ft-tal;

Bronztámogató, aki 10 000–25 000 Ft-tal támogatja a *Szombatot*.

Legyen Ön is a zsidó kultúra támogatója! Legyen Ön is előfizetőnk, és nyerjen két repülőjegyet Izraelbe!

* Előfizetési akciónk főnyereményét a *Szobnut Budapesti Irodája* jóvoltából sorsolhatjuk ki. A szerkesztőség munkatársai és családtagjai nem vehetnek részt a nyereménysorsoláson.

** A könyvajándékokat az *Ulpus Ház Kiadó* ajánlotta fel. Az előfizetéssel kapcsolatos további információkat az info@szombat.org e-mail címen, vagy délutánonként a 311-6665-ös, vagy a 302-0744-es telefonszámon kérhet.

szombat

2007. november
5768 chesván-kiszlév

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.

Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár József-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

Deák Andrea
(szerkesztőségi titkár)
Fritz Éva (pénzügyek)

Állandó külső munkatársak:

Csáki Márton, Peremiczky Szilvia,
Szegő Péter, Várnai Pál

A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarország
Ronald S. Lauder Alapítvány
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

Nemzeti Kulturális
Alapprogram

Oktatási és Kulturális
Minisztérium

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi.

Terjeszti a LAPKER Rt.

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2007. október 15-én.

Címlapfotó:
Tóth Csilla

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomdai előállítás:
Grafika Press Nyomdaipari Rt.

10. oldal

16. oldal

29. oldal

31. oldal

ÁLLÁSPONT

- 4 Novák Attila
„Zsidózás” a magyar politikában

SZEGÉNYSÉG IZRAELBEN ÉS MAGYARORSZÁGON

- 6 Népjólét Kft.
8 Izraeli szegénység
– számok és tények
(Peremiczky Szilvia, Gadó János)
10 „Elfogadhatatlan, hogy Magyar-
országon vannak éhezõ gyerekek”
Interjú Iványi Gáborral
12 „Vannak zsidó gyerekek,
akik anyaotthonban laknak”
Interjú Háberman Zoltánnal
(Szegő Péter interjúi)

HAZAI DOLGAINK

- 14 „Tulajdonképpen kommunista
jezsuita voltam”
Az alternatív Nobel-díjas Biró Andrással
beszélget Várnai Pál

VILÁG / HAGYOMÁNY

- 16 Fekete kabát és
háromszögletű kalap
Budapesti és amszterdami minihágók
(Biró Tamás)

SZAMIZDAT ZSIDÓSÁG

- 19 Chaim Potok
November a küszöbön
A Szlepak család krónikája
23 Pesti marránusok
a nyolcvanas években
In Memoriam Lovász Ferenc (Gadó János)
24 Várnai Pál
Kóborlásaim és botlásaim
Kelet-Európában

KULTÚRA

- 27 Saul Friedländer holokauszt története
(Berta József)
28 Röhrig Géza verse
29 „Gyűlöllek, Dohány utca, gyűlöllek”
Film a magyar szélsőjobbról (Novák Attila)
31 „Mindig mások csinálnak
belőlem zsidót”
Interjú Geszti Péterrel (Szegő Péter)

KULINÁRIA

- 34 Édes semmit-evés (dibbuk)

„Zsidózás” a magyar politikában

Semjén Zsolt 2007. szeptember 10-én, a magyar parlamentben elmondott egy beszédet, mely, hasonlóan a többi parlamenti szónok által elmondottakhoz, politikai beszéd volt. A beszédben – szokatlan hangsúllyal – fordult „izraelita honfitársaihoz”, akiknek jó része – ezt felmérések is alátámasztják – a jelenlegi kormánypártokra szavaz.

Ezen tehát önmagában nem kellett volna megsértődnie senkinek, bár ezek után a reformátusok és katolikusok szavazási hajlandóságáról és ezek politikai következményeiről is lehet – legitim módon – beszélni a parlamentben és így a jobboldali politikusoknak sem illene tiltakoznia akkor, ha valaki a másik politikai oldalról a szabolcsi „Mari nének” és a csongrádi „Pista bácsik” szavazóköri döntéseiről, illetve ezek történelmi és teológiai okairól szónokol.

Bár nagyon szokatlan a parlamentben egy vallási/etnikai csoporthoz szólni, és ilyen szempontból a beszéd nem volt szerencsés, ám az elhangzás kontextusától nem lehet eltekinteni. A kontextus pedig az, hogy Semjén beszéde csak része egy folyamatnak, mely a zsidóságot bevonta az aktív politikai beszéd tárgyai közé, instrumentalizálta azt, és nem Semjén az egyetlen és nem is az első, aki élt ezzel a fegyverrel.

A beszéd – ellentétben sokak véleményével – nem antiszemita. Sem köztisztelet, sem fordulat, sem jelző nem hordozza magukon a zsidóellenességet, viszont élesen antiliberalis és antikommunista. A zsidóság történelméből és kultúrájából kizárólag azokat az epizódokat emeli ki, melyek beleil-

nek pártja kormányellenes felfogásába.

„Schwartz bácsi” és „Weisz néni” tetemrehívása nem a lenézés jele – mint ahogy azt sokan, véleményem szerint, helytelenül – állították – hanem a kis-zsidókat nevezte meg így Semjén. Olyan ténye-

ket és történelmi tendenciákat ír le a kereszténydemokrata politikus, melyek léteznek. Igaz az, hogy a magyar zsidóságot a baloldal felől érte sérelem a kommunista hatalomátvétel után, és az is igaz, hogy a szigorú rabbinikus ortodoxia élesen szembenáll a liberális világnézet több alapelvével is. Persze a magyar jobboldalnak a zsidósággal kapcsolatos történelmi bűneit elfeledni és a jobboldalt kizárólag antifasiszta kontextusában – a nyilasok áldozataként, szenvedő félként – értelmezni, történelmileg nem egészen korrekt vállalkozás történelmileg, de adjunk esélyt Semjén Zsoltnak és próbáljuk megérteni, hogy mit és miért mondott.

A magyar politika utóbbi éveiben megszaporodott a zsidóságra reflektáló beszédek száma. A beszédmód sokszor ellenséges, máskor pedig főhajtó, megemlékező vagy éppen szolidáris, de általában a zsidóság témáját eszközül használja egy meghatározott politikai cél érdekében, ami – legtöbb esetben – nem más, mint a politikai ellenfél diszkreditálása. Zsidó identitású baloldali és liberális politikusok többször is hivatkoznak saját zsidóságukra és a holokausztra – főleg választási kampányokban. Még jobboldali politikus is elővette az antiszemitizmus-kártyát egy tavalyi, Gyurcsány Ferenc-elleni attakjában, hogy bebizonyítsa: a miniszterelnök a nácik szlogenjeit használja és – ennek következtében – a rokonai „félnek”.

A főleg a szélsőjobboldalon elterjedt

és időnként a jobboldalon is feltűnő antiszemita beszédmódra reagálva, a politikai térfél másik oldalán felismerték azt, hogy a nem-kommunista baloldal mindenféle etnikai és vallási kisebbséget, így a zsidóságot is védő hagyománya fontos politikai fegyver, és amit annyira támadnak a másik oldalon, azt érdemes védeni. A zsidóságra való reflexió, illetve az antifasizmus fontos kohéziós erejükké vált. Politikusaik gyakran használják azt a zsidó kártyát, melyet egyáltalán nem kellett volna elővenni – senkinek sem. Mindez egy olyan politikai helyzetben történik, ahol a magyar politikai elit szinte teljes egésze leszerepelt és ahol végig nem gondolt, konszenzus nélkül erőltetett, felvilágosult abszolutisták által képviselt reformok és a hagyományos magyar, az „Ugocsa non coronat” álláspontját reprezentáló, egyre bizarrabb és szélsőségesebb jobboldali portyázó „kurucok” vívják pusztító csatájukat, s ahol a korrupció és a nepotizmus mértéke nagyon nagy méreteket öltött. Ezzel párhuzamosan a jobboldal egy része – nagyjából a Fidesz 2006-os választási veresége és a kormányfő öszi beszéde óta – szabályszerűen elvadult és radikalizálódott. Sok olyan tabu és tilalom dőlt meg, amely eddig stabilan fennállt, hiszen a fasizmus leverése után az antifasizmus, így az anti-antiszemitizmus is konszenzuális értéknek számított és senki sem játszott ezekkel – az aktuálpolitikai érdekek mentén. Egyes magyar szélsőjobboldali politikusok és internetes oldalak a vérvádat és a nyilas irodalom „gyöngyszemeit” elevenítik fel, és valljuk be, ehhez képest Csurka István antiszemitizmusa csak a kedélyes magyar félmúltat jelenti. A konzervatív közép nem túl erős, emellett pedig egyértelmű morális és politikai állásfoglalását politikai elvárások és taktikák gyengítik – hiszen a mérsékelt és a

szélsőjobboldal egy táborban való tartása a legnagyobb ellenzéki párt fő stratégiai célkitűzései közé tartozik, a konzervatív MDF pedig még nem olyan erős. A kormányoldal pedig – mintha saját ideológiai tára kimerülne benne – a kormánypolitika mögötti társadalmi és politikai konszenzus hiányában az antifasiszta politikát tűzte zászlajára.

Semjén a baloldalnak a jobboldal ellenében megfogalmazott vádját fordította a visszájára és élt azzal a fegyverrel, melyet már éppen elégszer alkalmaztak – a jobboldal ellen. Úgy „zsidózott”, hogy a zsidó hagyomány antiliberális hangját fordította a liberális párt ellen. Felhívta a figyelmet a kommunista diktatúra zsidóságot ért sérelmeire, mellyel a szocialistákra kívánt csapást mérni. A baloldal által képviselt 1944-es zsidó tapasztalati világból továbblépett egy konzervatív és antikommunista – mondjuk 1952-es – zsidó tapasztalati világ felé, mely önmagában, kiemelve a történelemből ugyanolyan féligazság persze, mint az antifasiszta, ugyanakkor nem kevésbé legitim. Ráadásul maga a beszéd ténye is rámutatott a politikai „zsidózás” ambivalenciájára, hogy abban a pillanatban, amikor a nyilvános politikai térben a zsidóság és a holokauszt tematizálódik, a „zsidózó” beszédet nem pusztán a zsidó származású/identitású politikusok mondhatják el, hiszen a politikai világa nem ismeri el a kizárólagos autoreprezentativitás jogát.

Semjén szövegében tehát van igazság. Ráadásul a baloldal és a liberálisok sem vétlenek abban, hogy a zsidó-téma ilyen módon vetődik fel a magyar nyilvánosságban és ennyire más-ként értelmeződik a politikai paletta két oldalán. A rendszerváltás után feleslegesen, károsan, de főleg igazságtalanul mosták össze a csurkista szélsőjobbot a főleg Antall József és Jeszenszky Géza által képviselt mérsékelt jobbközép irányvonallal, amely például Izraellel kapcsolatosan pozitív és elfogadó volt, és egyáltalán nem jellemezte antiszemitizmus. Nem igaz persze, hogy ez lett volna a korszak jobboldali politikai elitjének kizárólagos merituma, minthogy az sem igaz, hogy (elvileg) lehetetlen Izrael-barát, de zsidóellenes politikát folytatni. Ám

a politikai baloldal és a liberális értelmiség igaztalanul kezelte homogén masszaként az egész MDF-et és a jobboldalt akkor, amikor a keletkező antiszemita jelenségek főoka az volt, hogy a magyar jobboldal 1989-1990-ben ébredt fel hosszú és nem önkéntes 40 éves álmából. Ehhez hozzá kell tennünk, hogy elég volt az első jobboldalról érkező antiszemita kijelentés ahhoz, hogy teljesen feledésbe merüljön a magát hivatalosan baloldalinak tartó Kádár-rendszernek a zsidóságot mint közösséget érintő repressziója, pedig az még 1988-ban is érezhető volt, hiszen a zsidó alternatív mozgalmak résztvevőit a legutolsó pillanatig rendőri megfigyelés alatt tartották, a hitközség pedig csak az Állami Egyházügyi Hivatal és a kiterjedt belügyi besúgó hálózat kiterjedt kontrollja alatt működhetett. A magyar jobboldalt kizárólag az antiszemitizmussal és az antiszemitákkal való kapcsolatában értékelő álláspontnak oka volt az is, hogy az asszimilálódott zsidóság közege, mely nem nagyon ismeri a zsidó hagyományt, saját zsidó identitását kizárólag az antiszemitizmus elleni harcra és a holokausztra alapozza, amelyhez viszonyítva persze minden, ami időben e szörnyűségek „pozitív felszámolása” után történt, önmagában is haladónak minősül. Ebben a vonatkozásban pedig elfelejtődik a kommunista diktatúra is, hiszen akkor nem volt személyre szabott zsidóüldözés, ugyanakkor jelentős mobilitási csatornák nyíltak meg a zsidók előtt. Mivel a magyar zsidóság nagy tömegeinek a rendszerváltásig nem volt kapcsolatuk a zsidó hitközséggel, e közösséget érő folyamatos elnyomást nemigen érezték. Ennek oka nem csak az a félelem volt, mely egy diktatúra bármely állampolgárában benne élt, hanem a rendszerhez való pozitív viszonyban is keresendő, amely sok szempontból persze 1944 öröksége. E folyamatnak a része volt, hogy a rendszerváltás után a hagyományos antifasizmushoz mindenféle jobboldal differenciálatlan elítélése is társult.

Mai kormánypárti politikusok többször hivatkoznak saját zsidóságukra vagy általában „a” zsidóságra anélkül, hogy komolyan reflektálnának a zsidó tradíció lehetséges politikai követke-

ményeire, vagy számolnának e hagyomány antiliberális vonulatával. Tudatosan vagy tudattalanul keverik össze e hagyományt a zsidók közép-kelet-európai társadalomfejlődésben betöltött szerepével és kisebbségi helyzetével. Bár a magyar zsidóságnak alapvető politikai érdeke az, hogy olyan államban éljen, amely biztosítja a teljes körű vallási és politikai szabadságot, nyitott és támogató legyen a kisebbségekkel szemben, tehát érdeke az, hogy a magyar állam liberális legyen, mindez azonban nem jelenti egyúttal azt is, hogy a zsidóság liberálisan és/vagy baloldalian pártserű lenne vagy annak kellene lennie.

Ugyanakkor Semjén Zsoltot arra kérnénk, hogyha a KDNP-t tényleg a hagyományos zsidó értékek megtestesítőjének tartja, és ezen a szöfordulatán nem pusztán azt érti, hogy az Őszökvetség véglegesen feloldódott az Újszökvetségben, Izrael Népe az Egyházban, menjen már ki a Kossuth-térre az ott gyakorta tüntetőkhöz és magyarázza meg a pulpitusról az embereknek, hogy az antiszemitizmus nem csak politikai, hanem morális szempontból is káros. Ne adjon interjút a Magyar Demokratának, pártja pedig szakítsa meg kapcsolatát a Jobbikkal. Ne menjen el olyan fórumokra, melyek antiszemita. Ne menjen árpádsávos tüntetők közé. Gondolja végig azt, hogy akkor, amikor a liberális párt tagjait „szakállas bácsiknak” nevezi, antiszemita értelmezéseket enged szabadjárá, így kerülje az ilyen és az ehhez hasonló kifejezések használatát. Adja egyértelmű jelét annak, hogy a zsidóságot nem csak a harcos antifasizmus és a politikai korrektség pártapostolai ellen tudja megvédeni, hanem saját jobboldalának többségétől is. Tegye nyilvánossá azt, hogy keresztényként és demokrataként nem ért egyet a szélsőjobbal és elítéli embernek ember általi megkülönböztetését.

Ha ez nem történik meg, Semjén Zsolt semmi mást nem tett a parlamentben, mint egy aktuálpolitikai játszmát játszott – a zsidóság „nevében”. Olyat, amely ellen pedig ugyanő tiltakozott.

Novák Attila

Népjólét Kft.

Izraelben most nagy divat a szociális szolgáltatások kihelyezése magántársaságokhoz és nonprofit szervezetekhez. A kormány szerint ez az adófizetők érdeke, mert elősegíti a versenyt. A bírálók szerint azonban legalább addig le kellene állítani az úthengert, amíg ki nem derül, hogy valójában kik is a haszonélvezők.

Miután a közoktatás költségvetését az elmúlt három évben 860 millió dollárral megkurtították, a tanítási órák száma 16 százalékkal csökkent. A gondolkodás fejlesztése, a jógaórák, a matematikai készségek kibontakoztatása és hasonlóak a mintegy ötszáz magáncégre és nonprofit szervezetre maradtak, amelyek az izraeli iskolarendszeren belül működnek. A Charles Bronfman és néhai felesége, Andrea által alapított Karev Alapítvány egyik független hajtása, a *Karev Program az Oktatásért* 570 iskolában és 1200 óvodában működik az egész országban. A társadalomtudósok által az izraeli népjóléti rendszer „lopakodó privatizációjának” nevezett folyamatnak ez csak egy kis szelete.

TÖBBET KELL FIZETNI

Egyre több polgár ébred arra, hogy az általuk kívánt szolgáltatásokért, amit korábban állami alkalmazottak nyújtottak, egyre többet kell fizetnie. Különösen az egészségügy és az oktatás területén van ez így. A szolgáltatásokat magáncégek vagy nonprofit szervezetek kínálják, részben vagy egészben állami pénzen, de gyakran minden felügyelet nélkül – mondja Eliseva Saul, a Karev egyik jeruzsálemi

koordinátora. Juli Tamir oktatási miniszter is kifogásolta ezt a helyzetet.

A szolgáltatások kihelyezésének zászlóvivői azzal érvelnek, hogy ezáltal csökkennek a költségek, miközben nő a hatékonyság és javul a minőség, így a polgárok többet kapnak a pénzükért. A bírálók szerint mindez csak az izraeli jóléti állam lebontásának újabb állomása. A szolgáltatásokat nyújtó magáncégek és nonprofit szervezetek az igazi haszonélvezők, miközben az ügyfelek és az őket ellátó szakemberek húzzák a rövidebbet.

A vita alapvetően két dolog körül forog: a költségek és a felügyelet körül. Omar Moav, a Héber Egyetem professzora és a Shalem Center nevű neoliberális szellemi műhely munkatársa a költséghatékonysággal érvel a privatizáció mellett: „Ha a kormány járdát akar építtetni, akkor kiír egy pályázatot, és nem a saját munkáit küldi oda, mivel a verseny jobb árat eredményez.” Szerinte nincs igazán különbség a járdaépítés vagy a mentálisan sérült emberek számára létrehozott intézmény működtetése között, mert a megbízást a legjobb ajánlat alapján ítélik oda. „Ez nem feltétlenül a legolcsóbb ajánlat, hanem a legjobb szolgáltatás az adott áron.” Moav szerint a kormány szórja a pénzt, mert szakszervezeti tagokat alkalmaz, akik „nem annyira elkötelezettek”, és „gyakorlatilag kirúghatatlanok”, ha nem jól látják el a munkájukat.

„1985 óta olyan politikai-gazdasági rezsim alatt éltünk, amelyik célja az állam szerepének szűkítése” – mondja dr. Shlomo Swirski, a szociáldemokrata irányultságú Adva Center politikai elemző csoport igazgatója. Ennek legfőbb bizonyítéka szerinte az a Benjamin Netanjahu pénzügyministersége alatt hozott döntés, hogy az állami költségvetés legfeljebb évi 1,7 százalékkal nőhet, ami megegyezik a népesség gyarapodásával. Csakhogy a szolgáltatásokra legjobban rászorulók, az idősek aránya ennél gyorsabban nő. „Így nem-

csak nem haladunk előre, hanem vissza is esünk” – mondja Swirski.

Yossi Katan, a tel-avivi egyetem professzora más szempontból világítja meg az ügyet: „A privatizációról és a kihelyezésről alkotott nézetek gyakran ideológiai háttérűek, emiatt én elvben sem mellettük, sem ellenük nem állok ki. Pragmatikus vagyok, így azt mondom: függesszük fel ezt a folyamatot addig, amíg a költségekre, a minőségre és a hatékonyságra vonatkozó ígéreteket igazolni vagy cáfolni lehet.” Katan azt javasolja, az állam vizsgálja meg, hogy a házi gondozásra költött évi 600 millió dollárból mennyi gyarapítja a cégek profitját. Ennek az összegnek 10 százalékát Tel-Aviv körzetében működő társaságoknak fizetik ki. Ha ehelyett 60 milliót adnának a városi szociális osztálynak, hogy ugyanezt a szolgáltatást nyereség nélkül nyújtsák, „az megnövelhetné a város összes szociális tevékenységének a színvonalát”. Katan felbecsülte egy dél-izraeli városban a Nemzeti Társadalombiztosítási Intézet (NTI) otthoni ápolásra kifizetett juttatásait. „Amikor megmutattam a városi szociális osztály vezetőjének, azt mondta, hogy az összeg a teljes költségvetésénél nagyobb.”

LOPAKODÓ PRIVATIZÁCIÓ

A „lopakodó privatizációt” a legjobban az oktatás és az egészségügy területein lehet bemutatni. „A kormány formálisan nem tervezi az oktatás privatizációját” – mondja dr. Amiram Volansky, az Oktatási Minisztérium korábbi tervezési igazgatóhelyettese, aki most a tel-avivi egyetemen tanít. Az oktatási költségvetés azonban már a 80-as évek óta csökken. A kurtítások időszaka egybeesett a közép- és a felső osztályok gazdasági virágzásával, különösen az ország szívében. A szülők így inkább hajlottak arra, hogy az iskolák költségeinek egy részét megtérítsék, vagy nonprofit szervezeteket vegyenek igénybe.

A baj ott van, véli Volansky, hogy a közép- és felső osztály mindig kész lesz fizetni az iskolarendszeren kívüli oktatásért, míg azok a szegények, akiknek a leginkább szükségük lenne ezekre, óhatatlanul lemaradnak.

Az egészségügyben összetettebb a kép. Az 1995-ös nemzeti egészségbiz-

tosítási törvény elfogadása óta minden állampolgárnak a jövedelme 4,8 százalékat (de legfeljebb 1800 dollárt) kell befizetnie az NTI-nek a kórházi és a házi orvosi költségek fedezésére. A szakorvosok felkeresése ötdolláros vizitdíjjal jár, a gyógyszerek és a laborvizsgálatok költségeinek pedig legfeljebb 50 százalékát kell kifizetni. Ezek az adók együttesen az egészségügyi költségek mintegy 32 százalékát fedezik, a többi az Egészségügyi Minisztérium költségvetéséből jön. A rendszer papíron jól mutat és működőképes lenne, ha a kormány valóban fedezné a maradék 68 százalékot, a hatékonyság növelésének ösztönzése címén azonban egy részét visszatartja.

A hiány fedezésére az egészségügyi szolgálatok külön díjazásért ajánlkoznak. A két tel-avivi állami kórház például elegánsan berendezett magánzubákat kínál azoknak, akik nem kívánják megosztani a kórtermet a szokásos öt-hét fővel. Néhány évvel ezelőtt egy 66 éves, bypass műtétre váró beteg biztosítása nem tette lehetővé, hogy maga válassza meg az orvosát. Vagy több ezer dollárt kellett volna fizetnie ezért a kiváltságért, vagy be kellett érnie az ügyeletes sebésszel.

„A népesség legalacsonyabb gazdasági csoporthoz tartozó egynegyede nem váltja ki a felírt gyógyszereket, mert nem engedheti meg magának” – mondja dr. Danny Filc, a Beér Seba-i Ben Gurion Egyetem egészségügyi szakértője. Filc szerint vannak megoldások a szegények és a gazdagok ellátásában megnyilvánuló szakadék leküzdésére. Az egyik az egészségügyi hozzájárulás felső korlátjának eltörlése. A legtöbb izraeli kevesebbet keres havi 38 ezer sékelnél, és a fizetése 4,8 százalékát fizeti be az egészségügyi alapellátásra. Aki viszont havi 80 ezer sékelt keres, és megengedhetne magának nagyobb költséget is, csak a fizetése 2,4 százalékát fizeti be ugyanazért a szolgáltatásért. A lakosság 70 százaléka kiegészítő egészségügyi biztosítást köt. „A kiegészítő biztosítással mindenki csak saját magát biztosítja – érvel. – De ha ezeket a befizetéseket az egészségügyi költségvetés kapná, külön költség nélkül fedezné annak a 30 százaléknak az ellátását, akik nem engedhetik meg maguknak a kiegészítő biztosítást.”

NYERESÉG VAGY NONPROFIT?

Mivel a szolgáltatások kihelyezésénél különféle modelleket követnek, meg kell különböztetnünk a magáncégeket, amelyek nyereségorientáltak, és a nonprofit szervezeteket, amelyek a hivatásos munkatársak mellett önkéntesekre is számítanak, és gyakran kiegészítő juttatásokat kapnak az államtól. A nonprofit szervezetek gyakran olyan szolgáltatásokat vezetnek be, amelyekre az államnak nem terjed ki a figyelme. Ilyen a veszélyeztetett gyermekek szállója, az idősothonok, a mentálisan vagy testileg fogyatékosak intézményei, valamint a bántalmazott nők szállói.

„Mivel ezek a szervezetek a társadalmi felelősség vállalásából nőttek ki, őszintén elkötelezettek a minőségi szolgáltatások nyújtása iránt – mondja Icik Perry, az Izraeli Szociális Munkások szövetségének elnöke. – Probléma akkor van, ha nonprofit szervezetként regisztrált szervezetekről kiderül, hogy csak munkaközvetítők, amelyek a saját létüket kívánják hosszú távon megalapozni.” Az ilyen szervezetek megbízása különösen az önkormányzatoknál népszerű, ezzel ugyanis le lehet szorítani a munkaerő költségeit. A nonprofit szervezetek ugyanis nem fizetik ki azokat a szociális juttatásokat a dolgozóiknak, mint amit a szakszervezeti tag önkormányzati dolgozók kapnak. Nem meglepő ezután, hogy egymás mellett dolgozó, ugyanolyan beosztású és felelősséget viselő szakemberek között égbekiáltó egyenlőtlenség lehet.

L., aki névtelen kíván maradni, Izrael egyik nagyvárosában dolgozik. Fizetését egy nonprofit szervezettől kapja. „Ötvenórás munkahét után 1100 dollárt viszek haza. Ez talán kicsit magasabb, mint önkormányzati kollégámé, de nincs perspektívám, mert nem vagyok közalkalmazott, így nem jutok előre a ranglétrán, és nem kapok fizetésemelést sem.” Emiatt csökken a munkakedv.

Ha L. a szaktudását szeretné fejleszteni, neki kell fizetnie a tanfolyamért (a szakszervezeti tagokat az önkormányzat fizeti). „Így maradok ezen a szinten.” Ha ez nem volna elég, bármikor elbocsáthatják, végkielégítés nélkül. „Az engem alkalmazó szervezet bármikor csődbe mehet, vagy a vá-

ros kiír egy új pályázatot, amit más nyer meg, én meg az utcára kerülök.”

Dr. Roni Kaufman, a Ben Gurion Egyetem munkatársa kimutatta, hogy az izraeli szociális munkások 40 százalékát nonprofit vagy magánszervezetek fizetik. 20 százalékuk után nem fizetnek nyugdíjjárulékot, 57 százalékukat nem küldik továbbképzésre, és 20 százalékuk egyéves szerződéssel vagy szerződés nélkül dolgozik. Ha ez nem volna elég felháborító, a 16 ezer izraeli szociális munkás 20 százaléka a létminimum alatt keres.

Moav szerint egy egészséges gazdaságban a munkásokat munkaerő-piaci értékük szerint fizetik meg, amit részben a kereslet és a kínálat határoz meg. Ha ennek az az eredménye, hogy a minőséget károsan befolyásoló torzulások jönnek létre, akkor az állam beavatkozhat, és előírhatja a jövedelmeiket. Ez azonban nem feltétlenül áll egy költségtudatos kormány érdekében.

Ellenőriz-e bárki, hogy a nonprofit és magánszervezetek betartják-e a munkaügyi szabályokat és a szerződéseiket? Sajnos szinte teljes az egyetértés abban, hogy az állami felügyelet valahol a szegényes és a nem létező között van. Juli Tamir oktatási miniszter megdöbbenéssel értesült arról, hogy minisztériuma még soha nem vizsgálta a nonprofit szervezetek iskolai működését. A csapda sok szakember szerint abban rejlik, hogy ha a minisztériumoknak ki kell bővíteniük az ellenőri gárdájukat, akkor az államnak újra kell számolnia a kihelyezés gazdaságosságát.

A szociális szolgáltatások privatizációjáról még évekig zajlik majd a vita. Mivel hiányoznak a releváns kutatások, a tényszerű értékelésre még várni kell. Az államnak természetesen gondoskodnia kell polgárai jólétéről, és a kiadásait is szigorúan kell ellenőriznie. Kaufman csak azon csodálkozik, hogy Izrael polgárai miért nyugodtak bele a jóléti állam lebontásába. „Ez a politika nem csak a társadalmilag-gazdaságilag gyengéket sújtja, akiknek a száma folyamatosan nő. A középosztálybeli egzisztenciáknak – orvosoknak, ápolóknak, tanároknak, szociális munkásoknak – is jelentős károkat okoz, akik büszkéek arra, amivel hozzájárulnak a társadalomhoz, és a társadalom szolgálatával keresik a kenyerüket.”

The Jerusalem Report

Sebes Gábor fordítása

Izraeli szegénység – számok és tények

Izraelben, amely hajdan a társadalmi egyenlőség mintaországának számított, mára kiéleződtek a társadalmi egyenlőtlenségek. A gazdagok gazdagabbak, a szegények szegényebbek lettek - legalábbis ezt mondják a kritikusok.

A második intifáda következményei a biztonsági helyzet mellett a gazdaságot is érintették, bár utóbbi korántsem rendült meg olyan mértékben, mint ahogy sokan megjósolták, sőt a fejlődés csak rövid időre torpant meg. Hiába csökkent például jelentősen az amerikai segély, hiába szenvedett súlyos károkat a turizmus és a hozzá kapcsolódó iparágak, Izrael gazdasága egyre önállóbbá vált, a high tech mellett az építőipar is komoly sikereket könyvelhetett el, s a tőzsde is gyors fejlődésnek indult, miután Izrael ebben az időszakban a hightechre és a kutatás-fejlesztésre helyezte a gazdaság súlypontját.

Az intifáda így inkább egyfajta katalizátorként működött, rákényszerítette Izraelt a gazdasági liberalizációra, az állami bürokrácia leépítésére. Ennek azonban ára volt: 2004–2005-ben radikálisan csökkentek a jóléti kiadások. Benjamin Netanjahu pénzügyi megszorításai egyensúlyba hozták a költségvetést, és bár pénzügyi politikáját azóta is számtalan – noha jellemzően nem gazdasági – fórumon bírálják, szakértők szerint ezek az intézkedések nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az izraeli gazdaság rövid megingás után talpra álljon. Az utóbbi véleményeket támasztja alá, hogy alig egy évvel

ezelőtt az egyik legjelentősebb amerikai befektető, Warren Buffet ötmilliárd amerikai dollárért megvásárolta az egyik legfontosabb izraeli nagyvállalat, a Wertheimer család tulajdonában álló ISCAR cég 80 százalékát. Az üzletből mintegy egymilliárd dollárnyi adó folyt be az izraeli államkasszába. Az árat sokan kevesellték, ám ennek fejében a cég a család kezében maradt. Buffet befektetése egyértelműen azt jelzi, hogy a nemzetközi tőke újra bízik az izraeli gazdaságban.

MINDEN NEGYEDIK EMBER SZEGÉNY

Az izraeli szociálpolitika és a különféle civil szervezetek szerint azonban a pozitív gazdasági változásokból csak a közép- és felső osztályok profitáltak. A sajtó az utóbbi években gyakran számolt be arról, hogy a szociális olló egyre szélesedett, nőtt a szegények száma. Dina Kraft *Poverty in Israel: The Great Divide* című riportjában* arra a következtetésre jut, hogy az egykor szocialista paradicsomként idealizált Izrael gazdasági értelemben két részre szakadt, ahol a „gazdagok egyre gazdagabbak, a szegények egyre szegényebbek lettek”. A szegénység elsősorban az időseket, a holokauszt-túlélőket, az arabokat, az új bevándorlókat, az ortodox zsidókat és a gyermekeiket egyedül nevelő szülőket érinti. A számok szerint minden negyedik izraeli, azaz mintegy 1,6 millió ember, a gyerekeknek pedig egyharmada él a szegénységi küszöb alatt (ez egy kétgyerekes, kétszülős család esetében évi 12 800 dollárnál kevesebb jövedelmet jelent), miközben a 7400 leggazdagabb izraeli legalább egymillió dollárt, közülük 84-en 30 millió dollárnál is többet keresnek. (A milliomosok aránya a lakosság számához viszonyítva szintén a fejlett világ kétszerese.)

A kilencvenes évekig Izraelben a jövedelmi különbségek minimálisak voltak, a szociális ellátó rendszer a skandináv jóléti modell szerint működött. (Ez természetesen nem az életszínvonalra, hanem az elvekre vonatkozott.) Az életszínvonal szerény volt, mivel az állam a cionizmus szocialista/szociáldemokrata ideáljának megfelelően igyekezett minimalizálni a különbségeket. Ebben a magas védelmi kiadások mellett közrejátszott az is, hogy - különösen az ötvenes években - az országba rengeteg szegény, képzetlen menekült érkezett. A kis különbségek miatt kevésbé volt feltűnő az alacsonyabb életszínvonal. Ám az oslói békefolyamat mámorában és a jól képzett orosz bevándorlóknak köszönhetően a gazdaság szárnyalni kezdett. Ez ugyan növelte a jövedelmi különbségeket, de a lakosság nagy átlagának az életszínvonalát is, aminek következtében a lakosság nagy részének ma sokkal több lehetősége van a felemelkedésre, mint valaha.

2000-ben a második intifáda és a világgazdasági recesszió együtt érte el Izraelt, s az egykori jóléti rendszer, valamint a kilencvenes évek prosperitása után feltűnőbb a 2000 utáni életszínvonal-csökkenés. Ezért a jóléti állam leépítése Izraelben nagyobb megázkódást okozott, mint például Németországban vagy más nyugat-európai államokban, ahol a kormányzatok szintén radikális megszorításokra kényszerültek, de nem élnek permanens háborús helyzetben, nem kényszerülnek magas védelmi kiadásokra.

30-40 EZER RÁSZORULÓ CSALÁD

Gilles Darmon 1994-ben alijázott Franciaországból. „A cionista szervezetek, mint a Szochnut, nemigen szeretnek a szegénységről beszélni, mert Izraelt normális országgént kívánják

láttatni” - magyarázza. Érkezése után azonban hamarosan szembesült a tényekkel, és nem is maradt tétlen. 1996-ban, La'tet néven, megalakította az ország első „élelmiszerbankját”, amely évente 3500 tonna élelmet juttat el mintegy 30-40 ezer rászoruló családnak. Szolgáltatásuk volumene az elmúlt három évben a háromszorosára nőtt, ami sokatmondó adat. Leginkább arról szól, hogy az állam visszavonul a szociális szférából, s átengedi azt a társadalmi szervezeteknek.

Ám a hirtelen kivonulás nyomán keletkezett réseket a társadalmi kezdeményezés nem tudja azonnal betölteni. Netanjahu 2002-ben kezdődő neoliberális programja csökkentette az élelmiszersegélyeket, megszigorította a szociális támogatásokat, felfüggesztett számos jóléti programot. Mindezzel a versenyben való fokozott részvételre ösztönözte a társadalmat - amiként ma teszi ezt Nicolas Sarkozy, az új francia elnök. „Legyen vége a szociális segélyen való kényelmes éledelésnek”, ez mindkettőjük üzenete. Ám Izraelben épp a siker élezte ki a problémákat: a jól képzett orosz bevándorlók diktálta tempót, a tudásalapú gazdaságra való áttérést nem mindenki bírta követni. A gazdasági verseny kiéleződött, s a leszakadás következményei gyakran drámaiak voltak. A baloldali hangoltságú izraeli média pedig nem késlekedett a problémákat a közvélemény elé tárni, s ezáltal a gondok még élesebb fényben jelentek meg.

A társadalombiztosítás szerint a leg súlyosabban érintett két csoport az arab kisebbség és az ultraortodox (haredi) közösség, amelyekben a legmagasabb a gyerekszám és a legalacsonyabb a képzettség. E két csoportból kerül ki a szegénységi küszöb alatt élők kétharmada. Lemaradásuk okai persze teljesen eltérőek. Az arab kisebbség a zsidó többségi társadalomba való beilleszkedés ideológiai és gyakorlati gondjaival küszködik, míg az ortodox zsidók rengeteget tanulnak, csak épp talmudi műveltségüket nem tudják a munkaerőpiacon kamatoztatni. A kormány mindkét csoport számára átképzési programokat működtet.

**Zsúfolt
kórterem
a jeruzsálemi
Bikur Holim
kórházban**

**Egyágys
kórterem
a Tel-Aviv-i
Ichilov
kórházban**

A jóléti izraeli társadalom sajátos gondja az idősek elszegényedése, akik - többnyire szerény - nyugdíjukból nem tudják fedezni az egyre újabb orvosi kezelések és gyógyszerek költségeit. Mivel az idős emberek jelentős része a Soá túlélője, méltatlan helyzetükre a közvélemény igen élesen reagál. Aligha véletlen, hogy a legutóbbi választásokon bejutott a Kneszetbe a nyugdíjasok pártja.

SZOCIÁLIS ELÉGEDETLENSÉG

A legutóbbi választások (2006) eredményei - az Ariel Saron által sebtében alapított Kadima párthoz fűződött, s illúzióknak bizonyult békereményesség mellett - a szociális elégedetlenség hatását is tükrözték. Mint Kelet-Közép-Európa néhány országában, a választók itt is megbüntették a radikális piaci reformokat megvalósító pártot: a Netanjahu nevével fémjelzett Likud a korábbi 36 helyett csak 12 mandátumhoz jutott. A

munkapárt élére pedig a szociális demagógiájáról ismert korábbi szakszervezeti vezető, Amir Perc került.

A szociális helyzet különbségei rendkívül élesen mutatkoztak meg a legutóbbi háború során. A Hezbollah által rakétatűz alá vett északi országrészből menekült, aki tudott. A módosabbak délen szállodába vagy bérlakásba költöztek, a szegényebbek azonban ezt nem engedhették meg maguknak, s a nap jó részét kénytelenek voltak az óvóhelyen tölteni. Mivel az állami hálózat nem volt képes mindannyiukat élelemmel, gyógyszerrel, lelki segéllyel ellátni, e feladatot jelentős részben a civil szervezetek vállalták át. Ez a szféra az utóbbi években, a megszorításokkal egy időben indult fejlődésnek, s most mutatta meg első ízben, hogy mire képes. Az új fejlemények persze új gondokat is jelentenek: az északról menekültek legnagyobb jótevője Arkagyij Gajdamak volt, aki villámgyorsan felállított sátorábrában több ezer embernek nyújtott szállást és ellátást. A kétes hírnévnek örvendő milliárdos vállalkozó, aki vagyonát átláthatatlan üzletekből szerezte, e jótéteményével egy csapásra maga felé fordította a közvéleményt.

**Peremiczky Szilvia
Gadó János**

* Jewish Telegraphic Agency, 2007. április 3.

„Elfogadhatatlan, hogy Magyarországon vannak éhezõ gyerekek”

Interjú Iványi Gáborral

Az Oltalom Karitatív Egyesület elnöke, a Wesley János Lelkészképző Főiskola rektora szerint a hajléktalanprobléma kezelhető, de megoldhatatlan. Az egykori szabaddemokrata országgyűlési képviselő a nyomor fölszámolása érdekében a pozitív megkülönböztetéstől sem riadna vissza.

– Rektor úr! Mindenekelőtt kérem, hogy értelmezze a szegénység fogalmát!

– A szegénységnek többféle meghatározása létezik. Általában az anyagi, gazdasági javakban mutatkozó hátrányt értik alatta. Max Weber szerint a kultúrában és oktatásban való lemaradás, illetve a gyenge politikai érdekérvényesítő képesség is szegénységi mutató. A legszegényebbek mindhárom – gazdasági, kulturális és politikai – szempontból is hátrányban vannak.

– Körülbelül hány embert érint ma Magyarországon ez a háromszintű szegénység?

– Csak becsült adatok vannak. Kemény István a hetvenes évek elején azt írta le, hogy az ország lakosságának egyötöde szegény és egytizede nagyon szegény. A helyzet azóta nem változott.

– Tehát nem romlott a rendszerváltás óta?

– Nem, de látványosabb lett a szegénység. Nemcsak a hajléktalanok, hanem a munkahelyi kiszolgáltatottság miatt is. A gondoskodó államnak még az illúziója is eltűnt.

– Létezik-e valamilyen speciális cigányszegénység?

– Van, különösen az északkeleti éhségsarlóban – azaz BAZ, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében –, illetve Dél-Baranyában. A cigányság gondjai alapvetően megoldatlannak, integrációjuk sehol sem tart. A cigányság egyébként hatalmas szolgáltatásokat tett ennek az országnak: az összes állami nagyberuházásnál tömegesen jelent meg a rosszul fizetett cigány munkaerő. Olyan munkákról van szó, amiket Nyugaton vendégmunkásokkal oldanak meg.

– A Kemény István által említett egymillió nagyon szegény ember nagy része cigány?

– Az biztos, hogy ebben az egymillióban sokkal nagyobb a cigányok aránya, mint a tízmilliós összlakosságon belül. Gyanítom, hogy több mint a felük cigány. Az oktatásban megjelenő – Európában egészen párját ritkító – szegregáció, a többségi társadalomnak a mindennapi diszkriminációt elfogadó magatartása és a cigányság politikai megosztott-

sága miatt a szegény cigányok helyzete sokkal kilátástalanabb, mint a szegény nem cigányoké. A cigány és a szegény közé nem lehet egyenlőségjelet tenni, de tény, hogy a cigányok nagy része szegény, és a szegények nagy, de legalábbis jelentős része cigány. Arra pedig, hogy önerőből kitörjenek a szegénységből, semmi esély sincs. A fölemelkedéshez politikai döntésre és nagyon komoly anyagi áldozatra lenne szükség.

– Hasznosnak tartaná-e, hogy egy cigány párt induljon a 2010-es országgyűlési választásokon? Ezt 2006-ban Kolompár Orbán megpróbálta, országos listát is tudott állítani, aztán látványosan megbukott.

– Nem biztos, hogy elérkezett ennek az ideje. Azt gondolom, hogy a különböző lehetőségek közül az emberek valahogy mindig a legkisebb rosszat szokták választani. Elképzelhető, hogy a cigányság ma még úgy véli, az a kisebb rossz, ha nem feltétlenül cigány képviselő képviseli ügyeiket a parlamentben. Az is biztos, hogy a kisebbségek képviselete tekintetében a magyar országgyűlés súlyos mulasztásban van.

– Milyen állami stratégiák vannak jelenleg a szegénység fõlszámolására, vagy legalábbis enyhítésére? Ezek a stratégiák mennyire hatékonyak?

– A szegényeken belül is a legszegényebbek a hajléktalanok, ráadásul fölmérések szerint társadalmi megítélésük a lehető legrosszabb: rosszabb, mint a cigányoké. Szorosan véve mintegy ötvenezer hajléktalan él ma Magyarországon. A hajléktalansággal együtt sokfajta egyéb probléma jár együtt, például szocializációs problé-

mák, kommunikációs zavarok, alkoholizmus. A hajléktalanságot csak kezelni lehet, megoldani nem.

– A különböző szociális alapítványok kiadásainak hány százaléka származik állami támogatásból?

– Általában a kiadások legfeljebb hatvan százalékát támogatja az állam. A többi egyéb forrásokból, főleg pályázatokból és önkéntes adományokból tevődik össze.

– A szegények közt milyen arányban vannak gyerekek?

– Magasabb az arányuk az országosnál. Ami elfogadhatatlan számomra, az az, hogy Magyarországon vannak éhezõ gyerekek. Van olyan önkormányzati óvoda, ahol nem tudják mindennap megtenni a gyerekeket. Az életszínvonalat tekintve Magyarország a világ országainak felsõ harminc százalékában van. Megengedhetetlen, hogy ennek ellenére gyerekek éhezzenek. Úgy gondolom, hogy ez elsõsorban nem anyagi, hanem szervezési kérdés, s felelõssége az államnak, az önkormányzatoknak és a civil társadalomnak egyaránt.

– A klasszikus kapitalista válasz erre, hogy ne halat adjunk nekik, hanem hálót. Ez járható út-e?

**Fehér László:
Arcok a körtérrõl I-IV.
2004**

– Ahol halaktól hemzsegõ folyó vagy tó van, ott igen. De aki hálót kap, de közel s távol nincs hal, az éhen hal. Komoly összegeket kell fektetni ezeknek az embereknek az átképzésére, illetve mobilitására: oda kell csábítani õket, ahol munkaerõhiány van. Figyelembe véve a cigányság és a szegénység közti átfedést, meg kéne értetni a többségi társadalommal: a pozitív megkülönböztetés az õ érdekét is szolgálja.

– A pozitív megkülönböztetés nem ellentétes a polgári jog-egyenlõséggel?

– Nehéz akkor esélyegyenlõségrõl beszélni, amikor egy futóversenyen az egyik versenyzõ futócipõben, a másik pedig mezítláb indul. Ezt a különbséget tompítandó, helyenként szükséges a pozitív megkülönböztetés.

„Vannak zsidó gyerekek, akik anyaotthonban laknak”

A szegénység a mai magyarországi zsidóságon belül főleg az idősebbeket érinti, de a zsidó gyerekek mintegy tíz-tizenöt százaléka, két-három ezer gyerek is szegénynek tekinthető – állítja Háberman Zoltán, a Magyarországi Zsidó Szociális Segély Alapítvány szakmai igazgatója.

– Arra kérem, hogy mindenképp tisztázza a szegénység fogalmát.

– A szegénység meghatározása nehéz feladat. Létezik az objektív mellett szubjektív szegénység is: ha valakinek némileg csökken az életszínvonal, az szegénynek érezheti magát, holott egyéb szakmai mutatók szerint nem az. Általában a szegénység két legfontosabb objektív fokmérője az iskolázottsági szint és a lakhely. Persze Kazincbarcikán is lehet négy elemivel jó módban élni, és a Pozsonyi úton is van szegény értelmiségi.

– Van-e Magyarországon zsidó szegénység? Ha van, mennyiben más, mint a szegénység általában?

– Az átlagos magyarországi zsidó életszínvonal magasabb, mint az átlagos magyarországi életszínvonal. Ennek ellenére zsidó szegénység mindig is volt a világon és Magyarországon, és most is van. Nincs az a feneketlen nyomor, mint ami a cigányság jelentős részét érinti, de van szegénység. Egyébként az, hogy az átlagos magyarországi zsidó életszínvonal magasabb a magyarországinál, annak is köszönhető, hogy a legnagyobb nyomorban élő zsidók szociális problémáját a magyar kormány 1944 tavaszán hatékonyan és gyorsan „megoldotta”. A kérdésre válaszolva: míg Magyarországon a szegények közt – a

szegény cigányok közt meg főleg – fölülreprezentáltak a gyerekek, addig a szegény zsidók között fölülreprezentáltak az idősek. A Mazsöknél kárpótlásért jelentkezett Soá-túlélők számából következőleg legalább 12 ezer május 9-e előtt született zsidó él ma Magyarországon. Közülük mintegy ötezer kifejezetten rossz körülmények között él. Ennek az ötezer embernek nagyobb része nő. Rengeteg szomorú, a szegénységet megmagya-

rázó élettörténetről tudok. Például több olyan esetet ismerek, amikor az egyébként jó anyagi körülmények közt élő fiatal vagy akár már középkorú ember rossz viszonyban van idős, többnyire egyedülálló szülőjével és – bár anyagi lehetőségei megvannak rá – nem támogatja őt. Emellett a zsidó szegénység gyakran együtt jár az – ebben az esetben a Soá okozta – traumával (angol szakkifejezéssel: post-traumatic stress disorder, PTSD), ami ráragódik az amúgy nem zsidóságspecifikus időskori problémákra. A Soá traumája nemcsak a túlélőknél, hanem azok leszármazottjainál, főleg a Soá utáni évtizedben születetteknél is jelentkeznek. A problémát mindkét csoport tagjai közül sokaknál a múlt emlékeinek elfojtása is nehezíti.

– Említette, hogy a zsidó szegénységet inkább az időskori, mint a gyerekszegénység jellemzi. Létezik-e gyerekszegénység?

– Létezik. Három és fél évvel ezelőttig a zsidó gyerekszegénységről semmit nem lehetett tudni. Ekkor a Joint elkezdett e témában kutatni. Kiderült, hogy vannak zsidó gyerekek, akik anyaotthonban laknak, vagy szü-

KÉT ESET

1.

K. T.-né 45 éves. Legmagasabb iskolai végzettsége nyolc általános. Szakmája ápolónő, ám ezt tizenhárom éve kezdődött szívbetegsége óta nem gyakorolja. Szorongó, depressziós. Férje 1999-ben meghalt. Három gyermeke van. T. 19 éves fiú, egy gyermekotthon utógondozottja. E. 17 éves fiú, speciális szakiskolába jár, kőművesnek tanul. Korához képest testileg, lelkileg és szellemileg lényegesen fejletlenebb. E. 15 éves lány, nyolcadik osztályos tanuló.

A gyermekeket 1998-ban átmeneti nevelésbe helyezték, mivel az anya körülményei és egészségi állapota nem tették lehetővé, hogy családban nevelkedjenek. 2005. februárig mindhárman az M.-i gyermekotthonban éltek. Ez idő alatt általános egészségi állapotuk megfelelő volt, de mentális állapotuk rossz, mivel az anya sokszor hónapokig nem látogatta gyermekeit, csak szóban ígérgette, folyamatos bizonytalanságban tartva őket.

2005 márciusában a Baranyában élő anyai nagyszülők megkapták a gyermekek felügyeleti jogát, akik édesanyjukkal együtt hozzájuk költöztek. (Az anya időközben elveszítette budapesti lakását.)

A nagyszülők idősek, a nagypapa súlyos beteg. Az édesanyának nincs jövedelme, hivatalosan ő édesapja ápolója. A családban senki nem dolgozik, a két nagyszülő nyugdíjából és az egyéb segélyekből élnek. Összes havi jövedelmük 221 286 forint, egy főre tehát 36 881 forint jut, ám a nagypapa 68 ezer forintos nyugdíját kénytelenek szinte teljes egészében az ő gyógykezelésre fordítani.

A MAZS alapítvány 2005 decemberében értesült arról, hogy a gyermekek átmeneti nevelésben élnek. Ezt kö-

vetően gyermekjóléti programjuk útján felvették a kapcsolatot a hivatalos gyámmal.

Az otthon igazgatójának engedélyével kéthetente, önkéntesek bevonásával, elvitték a gyerekeket a Bálint ház programjaira, erre az időre teljes ellátást biztosítva. Nyáron – immár második éve – a két fiatalabb gyerek két hetet töltött a szarvasi táborban. Mindketten nehezen illeszkedtek be a tábor életébe, szabályait nem tudták betartani, rossz pszichés állapotban voltak, így külön szakember foglalkozott mind velük, mind a rájuk felügyelő mádrichokkal. A gyerekek a táborból élményekkel feltöltődve tértek haza. Az anya elmondása szerint mindez pozitív hatással van mindennapi életükre. Barátokat szereztek, az új élmények hatására célokat tűztek ki maguk elé.

A gyerekek különféle adományokból tisztálkodószereket, téli ruhákat kaptak. Ez év tavaszán részt vettek a széder esti vacsorán. Most, hogy az édesanyjukkal élnek, rendszeres kapcsolattartásra és anyagi segítségre van szükségük.

2.

Sára két gyermekét (D. kilenc éves fiú, A. tizenhárom éves lány) egyedül neveli egy harminc négyzetméteres, VII. kerületi lakásban. A fiú halmozottan fogyatékos. Sára elvált alkoholista férjétől, aki rendszeresen bántalmazta. Az asszony sok éve küszködik, hogy biztosítsa családjának speciális szükségleteit, megélhetését. A MAZS Alapítvány gyermekjóléti programja különböző szolgáltatásokkal és támogatási formával igyekezett Sárának segíteni, többek között sikerült munkát találni neki. Az asszony ma dolgozik, és el tudja tartani a családját.

leikkel teljes létbizonytalanságban élnek, és nincs biztos fedél a fejük felett. Ha ilyen eset a tudomásunkra jut, persze segítünk, de nyilván vannak

olyanok is, akikről nem szerzünk tudomást. Becsléseink szerint két-három ezer tizenennyolc éven aluli szegény zsidó élhet Magyarországon, ha a magyarországi zsidóság összlétszámát százezernek vesszük, a tizenennyolc éven aluli zsidókét meg hússzezernek. Ennek a két-három ezer gyereknek a nagy része nem éhezik, nem hajléktalan, de például anyagi okokból nem tud részt venni egy osztálykiránduláson, vagy egy-egy iskolai szakkörön. Nem kapcsolják ki náluk a villanyt, de külön angolórára már nincs pénz.

– Miből tevődik össze a magyarországi zsidó szociális háló?

– A Szeretetkórház, az idősek otthonai (Újpest, Szeged), az újpesti Sela fogyatékosotthon, a Bálint Házban található kollégium, a Hitközség szociális osztálya és az idősklubok, valamint a MAZS Alapítvány szociális programjai. A Mazsihisz és a Magyar-

országi Zsidó Szociális Segélyalap (MAZS) – ez utóbbit a Joint alapította és támogatja – között régebben volt egy hallgatólágos megállapodás, mely szerint mi támogattuk az első generációt, tehát a Soá túlélőit, a Mazsihisz pedig a fiatalabbakat. Ez ma már nem teljesen működik így.

– Hogy kerül be valaki a támogatottak közé?

– A szegény gyerekek fölkeresését főleg a zsidó iskolákon keresztül kezdtük el. Létezik a szociálisan hátrányos helyzetben lévő családok – gyakran fogyatékos – gyermekei számára kidolgozott programunk, amelynek keretében körülbelül háromszáz, jelentős részben egyszülős családot támogatunk.

**Az interjúkat készítette
Szegő Péter**

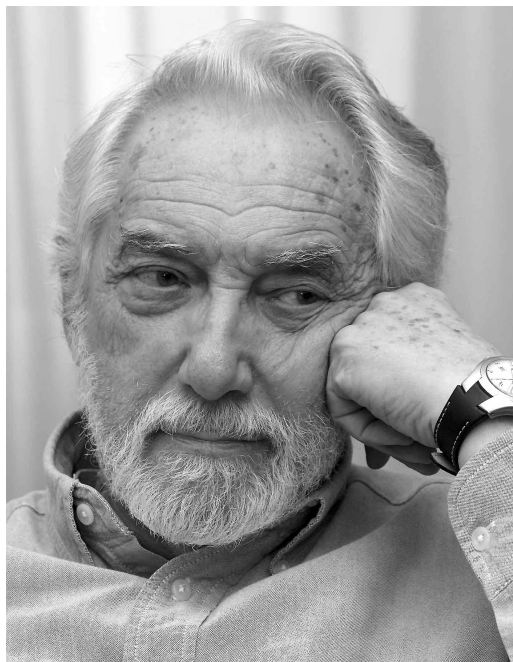
„Tulajdonképpen kommunista jezsuita voltam”

Az alternatív Nobel-díjas Biró Andrással beszélget Várnai Pál

Újságíró. Hosszú ideig szerkesztője volt Rómában a FAO (az ENSZ élelmezésügyi szervezete) háromnyelvű mezőgazdasági újságjának, a Ceresnek. 2006-ban megjelent egy nem kronologikus sorrendben megírt önéletrajzi jegyzetfüzére, *Haza-jöttem* címmel. Ez adta májusi beszélgetésünk apropóját. Mottójában idézi édesanyját, aki azt mondja fiának: „Több a szerencséd, mint az eszed, édes fiam.” Pár éve kitüntette volt az úgynevezett alternatív Nobel-díjnak.

– Miért kapta ezt a díjat?

– A díjat annak elismeréséül kaptam, hogy az általam vezetett Autonomia Alapítvány Magyarországon elsőként foglalkozott roma civil szervezetek fejlesztésével. Kölcsönöket adtunk ezeknek a szervezeteknek, hogy tagjaik jövedelemszerző tevékenységet folytassanak. A díjat *Right Livelihood Award*nak hívják, a svéd parlamentben osztják ki minden évben a hagyományos Nobel-díj átadása előtti napon. 1995-ben kaptam meg. Sokat töprengtem azon, hogy miért is foglalkozom én mindig mexikói parasztokkal, cigányokkal, és egyéb marginális rétegekkel, és rájöttem arra, hogy nekem ez élvezetet okoz. Ez egy adottság, amellyel rendelkezem. Továbbmegyek. Számomra fontos a *respublica*, a közös ügy, és különösen azok az embercsoportok, amelyek ki-

Fotó: Tóth Csilla

maradnak a respublicából. Engem az ő citoyenné válásuk érdekel. A marginális csoportokban vannak olyan képességek, amelyekről – a társadalmi lenézés okán – nem tudnak. Ezeket a képességeket, ezt az energiát kell belőlük előhozni, és pedig úgy, hogy elsajátítsák a modern döntéshozatal gyakorlatát. Kell, hogy magukénak érezzék a folyamatot, ettől válnak autonóm lényekké.

– **Egyszer azt mondta, hogy önben nincs zsidó tudat. Nem gondolja, hogy az, hogy az édesapja zsidó, valamennyire mégiscsak meghatározza gondolkodását, habitusát, cselekedeteit, ha úgy tetszik, saját kívülrőlállását is? Hiszen, ahogy leírja, hol magyarnak, hol zsidónak, hol idegennek, hol kommunistának nézték. Mindig is egy kisebbséghez**

tartozott, következésképpen érzékeny volt a kisebbségek problémái iránt.

– Erre semmiféle biológiai vagy genetikai magyarázatot nem tudok adni. Gyerekkoromat nem Magyarországon, de magyarként éltem meg.

– **Igen, kokárdát viselt, Bocskaiiban járt, apja pedig zsidóként is „igaz magyar ember” volt.**

– Vadmagyar voltam, és a zsidó származás soha szóba nem jött. Anyám szerb asszony volt, és ő volt az úr a házban, apám pedig áttért az ő vallására. Ugyanakkor vannak nagyon jó francia barátaim, akiknek semmi közük a zsidósághoz, de a dolgokhoz

való hozzáállásuk teljesen megegyezik az enyémmel. Azt persze nem vitatom, hogy mennyire rosszul érintett, amikor engem a negyvenes években kiiktattak a magyar nemzetből, csak ezt nem mint zsidó, hanem mint kirekesztett éltem meg. Méltóságomban sértett, hogy nem tekintenek magyarnak. Hogy mennyire magyarnak érzem magam, arra mondanék egy példát. Amikor megkaptam a francia állampolgárságot, a rendőrségen a tisztviselő az „André” keresztnévet akarta a hivatalos papírra írni. Visszaautasítottam, azzal, hogy engem Andrásnak hívnak, és ehhez ragaszkodom. Zsidónak viszont soha nem éreztem magam. Az más, hogy szolidáris voltam velük, amikor üldözték őket, de ezt mint üldözöttekkel, és nem mint zsidókkal tettem.

– Szolidaritásának egyik példája az volt, amikor menleveleket töltött ki számukra. De részt vett az ellenállásban is.

– Igen, ez a Szent Jánosról elnevezett magyar görög katolikus egyházban történt, és a Wallenberg-féle mentőakció előtt volt. Ami az ellenállást illeti, én ebbe teljesen véletlenül cseppentem bele. Vendégeskedtem egy úri házban, és ott kiderült, hogy a család egyik fia egy ellenállási csoport tagja. Kerestem a németellenes lehetőséget. Jelentős akciókat nem vitünk véghez, náciellenes röpcédulákat terjesztettünk, és hamis okmányokat is gyártottunk.

– Mennyiben járultak hozzá gyermekkorának nagypolgári körülményei ahhoz, hogy életét a baloldaliság és a kisebbségek iránti szolidaritás határozza meg?

– Nehéz erre válaszolni. Hatéves voltam, amikor édesanyám figyelmeztetett, hogy a házukban dolgozó alkalmazottak nem arra valók, hogy engem kiszolgáljanak, hanem hogy végezzék a dolgukat. A családukban mindig volt egyfajta szociális érzékenység. Édesanyámban, aki földbirtokos családból származott, ugyanúgy, mint apámban, akinek 1919-es múltja miatt kellett elhagynia az országot. Az is igaz, hogy az akkori Bulgáriában, ahol mi éltünk, egy paraszttársadalomra jellemző elemi közöség tudat uralkodott.

– Nem gondolja, hogy ez a tolerancia részben magyarázat lehet arra is, hogy a bolgárok nem hajtották végre a zsidók deportálását?

– Voltak zsidó, meg örmény, meg török gyerekek, és mindnek megvolt a saját identitása. Egy multikulturális társadalom számára a „végső megoldás” elfogadhatatlan volt.

– Összesen mintegy tíz évet töltött Párizsban, nyolcat Rómában, ugyancsak nyolcat Mexikóban, és éveket Kolumbiában, Kenyában, hogy ne folytassam. Irigylésre méltó életút. Hogyan alakul az identitás egy ilyen soknyelvű, sok országot megélt embernél? „Ha valaki másnak születik...” – vezeti be identitása problematikájának megfogalmazását.

– Furcsa módon mindenütt magyar maradtam valamiképpen, ha nem is úgy, mint azt gyerekkoromban gondoltam. Én itthon is más vagyok, itt sem vagyok otthon, hiszen megszoktam, hogy mindenütt külföldi vagyok. Egy időben a legmeghatározóbb identitásom az volt, hogy kommunista voltam.

– 1945-ben lépett be a pártba, majd visszaminősítették tagjelöltnek, és 1953-ban kizárták a pártból mint osztályidegent. Egy helyütt arról ír, hogy „radikális forradalmárból” „kispolgári konformista” lett.

– Tulajdonképpen kommunista jezsuita voltam, abban az értelemben, hogy a párt számomra az Istent helyettesítette. Az ilyen hit rendkívül megerősíti az embert, mert valamiféle körülhatárolt identitást biztosít. Visszatérek ahhoz, amiről már beszéltünk, hogy engem, a félzsidót, kirekesztettek. Ez megingatott az identitásomban, és kialakult egy új, lehetséges identitásom. Mint minden neofita, katolikusabb voltam a pápánál.

– Nem törvényszerű-e, hogy zsidó fiatalok tömegesen csatlakoztak a kommunista párthoz, a baloldali eszmékhez?

– Az én utam azért volt valamelyest különböző, mert az az ellenállási csoport, amelyben részt vettem, népitánc-csoport volt, és ők nem voltak zsidók, hanem dzsentroid, keresztény középosztálybeli fiúk. S amikor jött a felszabadulás, mert számomra igenis az volt, nem volt kétség, hogy baloldaliak maradunk. A kérdés csak az volt, hogy a parasztpártba, vagy a kommunista pártba lépünk-e be. Nem azért választottam a kommunistákat, mert valamiféle marxista ideológiával rendelkeztem, hanem mert a kommunisták voltak azok, akik látzólag a legradikálisabban akarták megváltoztatni azt a világot, amelyet nem szerettem.

– Könyve egyfajta önkritika? Gyónás? Megbánás? Olyan dolgokra is kitér, amelyeket szégyell. Például, hogy, amennyiben pártja azt kérte volna, hogy váljon el „imperalista” francia feleségétől, habozás nélkül megtette volna.

– Én ezt nem gyónásnak nevezném,

inkább önmagammal való szembenézésnek, amely hosszú évek munkája volt. Nem érzem magam bűnösnek, de szégyellem azt a vakhitet, amely meghatározta az én létemet, amely ilyen végletekig elvitt. Attól, hogy engem kizártak a pártból, nem szűnt meg érzelmi és intellektuális kötődésem ezekhez az eszmékhez. Csak a rendszert utasítottam el, de baloldali maradtam, hiszen minden, amit életemben tettem, a baloldalhoz kötött. Ugyanakkor becsapottnak éreztem magam. Annak, hogy ezt fel tudtam magamban dolgozni, volt egy morális oka. Azok a barátaim, akiket korábban megtagadtam, 1953-ban kijöttek a börtönből, és ettől fogva nem tudtam többé szolidaritást vállalni az azal a rendszerrel. Épp olyan vehemenciával vettem bele magam a Petőfi Kör szervezésébe, mint azt korábban a kommunista pártban tettem. Ez a végletek iránti vonzódás benne van a pszichés struktúrámban.

– „Hazajöttem”. Nem csalódott a rendszerváltásban, mint sokan? Van itt egyáltalán közege? Lehet itt baloldallal beszélni?

– Szorosabb értelemben vett baloldal ma már sehol nincs. A baj az, hogy ebben a globalizált világban a zöldmozgalmon kívül nincs baloldali javaslat, alternatíva. Itthon aztán messze nincsen baloldal, s ami van, az egy bizonyos szociális érzék, a legszegényebbek megsegítése egy-egy forinttal, ami semmit nem old meg. De nekem bajom van az állandó sírással és panaszzkodással is. Rendkívül türelmetlenek vagyunk saját magunkkal. Miért nem adunk magunknak egy kis időt? Mikor volt ennek az országnak demokratikus tapasztalata? A legfájóbb azonban az, hogy nincsen szembenézés. Általános a maszatolás, az áldozatmentalitás. Antiszemizmus létezik, de hogy jön ez a cigányellenességhez! A mostani xenofóbia a magyar identitás gyengeségét mutatja. De van egy olyan dolog is, hogy „ajvé zsidóság”, amit például Feldmájer Péter is képvisel. Megértem őt, de egyetérteni nem tudok vele. Ez csak hiszterizálja az erre amúgy is hajlamosakat. A provokációkat ignorálni kellene, és nem naponta reagálni rájuk.

Fekete kabát és háromszögletű kalap

Budapesti és amszterdami minhágok

„Hagyomány!” – éneklí Tevje a *He-gedús a háztetön* nyitódalában, vagyis szerinte a zsidó identitást a hagyományhoz való ragaszkodás tartja fent. Nem említi viszont azt, hogy az egyes helyi zsidó identitásformákat pedig a helyi hagyományok, a *minhágok* őrzik meg. A zsidó jog, a halákha által nyitva hagyott részleteket szabályozó helyi szokásokhoz sokszor harcosabban ragaszkodik egy-egy közösség, mint magához a halákhához. Ezt mutatjuk be annak kapcsán, hogy az egyik legjellegzetesebb zsidó közösség, az amszterdami askenázi hitközség szokásait összegyűjtő kötet jelent meg a közelmúltban holland fordításban.¹

Új rabbi érkezik a közösségbe, és látja, hogy a közösség romokban hever. Két párt marakodik azon, hogy vajon a Sma Jisrael-t csendben avagy közösen, hangosan mondja-e a közösség. A halákha az egyik véleményt sem támasztja alá, és egyedül a helyi hagyomány számít. Ezért az új rabbi úgy dönt, hogy mindkét párt egy-egy képviselőjével felkeresi Kohn bácsit, a zsinagóga alapító tagját. Először az egyik párt képviselője teszi fel a kérdést: „Kohn bácsi, erősítse meg, hogy mindig is hangosan mondtuk a Smát!”. Mire Kohn bácsi: „Sajnálom, de nincs ilyen szokás a közösségben.” Erre a másik párt képviselője: „Tehát

Kohn bácsi, ugye mindig is csendben mondtuk a Smát?” Kohn bácsi ismét azt feleli: „Sajnálom, de ilyen szokás sincs a közösségben.” Végül a rabbi szólal meg, kétségbe esett hangon: „Kohn bácsi, mondjon már valamit! A két párt majdnem megöli egymást ezen a kérdésen!” Ekkor Kohn bácsi szeme felcsillan: „Igen, ez a hagyomány a közösségben!”

A vicc jól mutatja be azt az elszánt-ságot, amellyel egyesek ragaszkodnak a helyi hagyományokhoz – legalábbis ahhoz, amit annak vélnek. A rabbik viszont arra hívják fel a figyelmet, hogy a *minhág* és a *Gehenom* (‘Gyehenna’) szavak azonos betűkből állnak, vagyis a helyi hagyományokhoz való túlzott ragaszkodás akár a pokorra is vezethet. Különösen, ha azok tévedésen alapulnak, és ellentmondanak a halákhának. Utóbbira példa az az észak-afrikai közösség, akik Peszah nyolcadik napján a városon kívül ettek kenyeret. A zsidó törvényeket szigorúan sértő „szokás” eredete az, hogy

egy Izrael földjéről származó rabbi kereste fel valamikor a közösséget. A rabbi, a Szentföldről érkezvén, csupán hét napig tartotta a peszahi étkezési tilalmakat. Hogy ne sértse meg a Peszahot nyolc napig ünneplő diaszpórabeliakat, titokban kivonult a város szélére, és ott evett kenyeret. De ezt meglátta egy helyi zsidó, és követte a nagy tudású rabbi „példáját”.

Amíg viszont a minhágok kiegészítik a halákhát, nem mondanak ellent neki, addig a rabbik is hangsúlyozzák a szokások fontosságát. Sőt, a történelem során sok szokás annyira elterjedt az egész zsidó világban, hogy „törvényerőre” emelkedett. Ezek a halakhi-zálódott szokások bekerültek a törvénykódexekbe, és az átlagos, a rabbinikus irodalom mélységeit és logikáját nem ismerő zsidó nem is tesz különbséget minhág és halákha között.

Konfliktus akkor keletkezik, amikor különböző szokásokat követő csoportok találkoznak – ami gyakran előfordult, hiszen mindig is számottevő volt a mobilitás. Egyéni migráció esetén a bevándorló esetleg ragaszkodott hozott szokásaihoz, de a gyermekei már átvették a környezet minhágjait. De ha két, hasonló létszámú csoport találkozott, akkor az adott településen két közösség jött létre. Példaként említsük az 1492-es spanyolországi kiűzetés után a görög és a spanyol közösségeket Thesszalonikiben, a spanyol és az arab közösségeket Észak-Afrikában, majd az askenázi és a portugál közösségeket Amszterdamban, végül a haszid („szfárd”) és a nem haszid („askenázi”) közösségeket Kelet-Magyarországon. Ezekben az esetekben néhány apró minhág szimbolikussá vált, mert csoport-meghatározó jelentőségre tett szert. Az apró, de látványos

részletekhez való ragaszkodás fejezte ki az egyén kötődését valamely, a zsidóságon *belüli* identitásformához, hiszen ezek a részletek különböztetik meg az *én* csoportját a *másik* csoportjától. (A vonatkozó vicc egy zsidó hajótöröttről szól, aki az öt évek múltán megmentő másik zsidónak büszkén mutatja be a lakatlan sziget két zsinagógáját: „Ez az, ahova járok. Ez pedig az, ahova semmi pénzért nem tenném be a lábam!”)

Súlyosabb a konfliktus, amikor egyetlen zsinagógán belül bukkannak fel eltérő hagyományok. A mai Budapest is szolgál példákkal. A lubavicsi szokások felbukkanása a korábban askenázi rítusú Vasvári Pál utcai zsinagógában, valamint az újabb Chabad-kiadványokban (így a haggádában és a szombati imakönyvben) éppúgy felháborított sokakat, mint ahogy egyes modern izraeli és amerikai dallamok megjelenése egy fiatal rabbi vagy kántor révén más zsinagógákban. Ugyanakkor ez mindig is így volt, és így is marad. Nagyobb migrációk nélkül is állandóan változtak a hagyományok: egy új rabbi új megszorításokat, egy vendégkántor új dallamokat, és egy távoli városbeli jesiva-tanulmányokból visszatérő ifjú új szokásokat honosított meg, már a középkorban is. A *zsidóság lényege a ragaszkodás a hagyományokhoz, méghozzá egy dinamikus változó hagyományrendszerhez*. Emiatt a szokások apró részletei városról városra, zsinagógáról zsinagógára, sőt évtizedről évtizedre változtak. Akkor nem keletkezett feszültség, amikor ez a változás kellően lassú volt.

Néhány esetben azonban a feszültség elkerülhetetlennek bizonyult. Ez történt 1700 körül Amszterdamban is. A 17. század során három irányból is érkeztek zsidók a vallási toleranciájáról híres, gazdaságilag pedig igen prosperáló Németalföldre. Az eredetileg az Ibériai-félszigetről menekült zsidók által alapított spanyol-portugál közösség után néhány évtizeddel két askenázi közösség is létrejött. A harmincéves háború elől Németországból, a Rajna-vidékről (Frankfurt, Worms), majd a Chmielnicki-féle pogromok és a svéd megszállás elől, lengyel-litván területekről érkeztek zsidók. A portugál közösség elkülö-

nült az askenáztól, nyelvi, vallási, kulturális és társadalmi szempontból egyaránt. Viszont az 1660-ban létrejött lengyel-litván közösség 1672-73-ban beolvadt a német eredetű zsidók által dominált, 1636 körül alapított askenázi közösségbe. A beolvadás nem zajlott feszültségek nélkül. A lengyel zsidók ragaszkodhattak a saját szokásaikhoz, és a vita lezárásaként 1716-ban egy háromfős bizottság összeállította a *Hanhagat bét hakneszet* ('Zsinagógai szabályzat') című, 54 vitás pontból álló rendeletet. Azóta az amszterdami askenázi közösség a Rajna-menti minhágokat követte, minimális lengyel-litván behatással.

Az amszterdami „Új Zsinagóga” (Linnaeusstraat)

Az „Új Zsinagóga” belső tere

Az 1716-os szabályzat jiddis nyelven született „annak érdekében, hogy még a kisgyerekek is tudják, hogy miként kell viselkedni a zsinagógában, és ne kelljen másokat megkérdezniük, és így ne legyenek viták a helyi minhágokkal kapcsolatban.” (A kisgyerekekre való utalás valószínűleg eufemizmus, és a lengyel származású zsidók is értendők e kifejezés alatt.) Ér-

dekesség, hogy az amszterdami askenázi hitközség két következő átfogó szabályzata közül az 1814-beli héberül, míg az 1901-beli hollandul íródott. 1814-re a jiddis már kezdett háttérbe szorulni, de a héber a rabbinikus irodalom nyelve maradt. 1901-ben viszont a hollandiai zsidóság anyanyelve már egyöntetűen a holland volt, és a héber ismerete is csökkent.

A 2001-ben héberül, 2007-ben pedig holland fordításban megjelent kötet e három szabályzatot dolgozza fel, kiegészítve sok további, főleg 18-19. századi forrással, valamint kortársak visszaemlékezéseivel. Jehuda Brilleman tematikusan haladva, pontokba

szedve mutatja be a minhágokat, a forrásaira csak zárójelben utal. Viszont formájával ellentétben a kötet nem szabályzat, célja csupán bemutatni a múltbeli szabályzatok közötti különbségeket, a szokások átalakulását. Kiderül például, hogy a Peszah előtti hetekben a szombat reggeli imát 1716-ban még 7 órakor kezdték, az 1814-es szabályzat szerint 7.15-kor, míg 1901-ben ezt 7.30-ra módosították. (2007-ben a legtöbb zsinagóga 9 órakor kezdett.)

A hollandiai minhágok közül különösen érdekesek a *Hatan Tora* („a Tóra völegénye”) és a *Hatan Bresit* („a Teremtés völegénye”) kinevezésével kapcsolatosak. Ennek a két személynek olvassák fel Szimhat Tora napján (a Tóra örömnepén) a Tóra befejező, illetve a Tóra újakezdő mondatait. Más országokban is nagy megtiszteltetés ezt a feladatot megkapni. Egy 1737-es amszterdami szabályzat előírja, hogy e két személyt az előljárók („parnaszim”) megválasztása *előtt*

kell kinevezni, Szukot félünnepének első estéjén (1814-ben egyestés csúszást megengedtek). A Hatan Tora és a Hatan Bresit csak adó fizető, házasság ember lehetett. Miután a samesz értesítette őket, nyilatkozniuk kellett, elvállalják-e a szerepet. Ha nem vállalták, vagy ha nem ültek a számukra kijelölt kanapéra a zsinagógában, továbbá, ha nem öltöttek fekete kabátot és háromszögletű kalapot, akkor nyolc napon belül meghatározott összeget kellett befizetniük a jótékonyági perselyekbe. (Az összeg évszázadonként emelkedett, és zsinagógánként változott.) Smini Aceret délutánján (a Szimhat Tora előtti napon) valamennyi zsinagóga leendő Hatan Torája és Hatan Bresitje összegyűlt a nagy-zsinagóga tanácstermében, hogy a városi főrabbi és a hitközség vezetői „beiktassák” őket. Amúgy nem csak az járt rosszul anyagilag, aki nem fogadta el ezt a megtiszteltetést, hanem az is, aki elfogadta: a szabályzatok zsinagógánként előírták, hogy minimálisan mennyi adományt kellett felajánlaniuk mind a hét (1814-től mind a tíz) jótékonyági pénztár (cedakapersely) javára, Szimhat Tora napján, és a következő szombaton is.

Már a két vőlegény szerepe is érzékelteti azt, amit maguk a hollandok is úgy fogalmaznak meg, hogy ők a „szuper-jekék”: a jekéknél (a precíz német zsidóknál) is „jekébbek”. Álljon itt néhány további példa. A hagyomány előírta, hogy egy férfinak bármicvo-kortól kezdve kalapban kell megjelenni a zsinagógában, kipa vagy sapka nem elegendő. (Ma is rászólnak arra, aki a Tóránál kalap helyett legalább a táleszt nem húzza a fejére.) Senki sem hagyhatta el a helyét ok nélkül ima közben. Az előjárók engedélye nélkül még indokkal sem szabadott a Tóra-olvasó állvány és a frigyszekrény között elhaladni, vagy ott helyet foglalni. (Hollandiában itt található az előimádkozó állványa, nem a frigyszekrény jobb oldalán.) A szabályzatok azt is tartalmazták, hogy a samesznek a következő napokkal kapcsolatos tudnivalók közül mikor mit kellett bejelentenie, és ez a *keruz*-nak nevezett bejelentés mely ponton szakította meg az imát.

Talán ez a precizitás is oka annak,

hogy a holland askenázi zsidóság őrizte meg a legtöbbet a négyszáz évvel ezelőtti askenázi szokásrendszerből. Habár itt-ott a portugál befolyás is érezhető, de a holland askenázi zsidók sok, ma különlegesnek tekintett hagyománya az eredeti askenázi minhágoikat tükrözi. Például az askenázi zsidók körében, tehát Magyarországon sem szokás élő rokonról elnevezni az újszülöttet. Vajon portugál (szfárádi) behatás az, hogy a holland askenázok az élő nagyszülők után nevezik el a gyermekeiket? Brilleman rabbi a könyv előszavában amellet érvel, hogy nem. Ellenkezőleg, ez lehetett az eredeti askenázi tradíció, és a Magyarországon is ismert szokás a kora-újkorú újítás.

Hasonló feltételezhető azzal kapcsolatban is, hogy hús fogyasztása után hány óráig nem szabad tejterméket fogyasztani. Míg a 16. században a krakkói rabbi Mose Isszerlesz szerint az askenázi világban az egy óra az elterjedt minhág, a következő évszázadokban az askenázi világ keleti felében meghonosodik a Sulhan Arukh által képviselt hatórás vélemény. De ahogy az újítás hulláma keletről nyugatra terjedt, a németországi jekéknél már csak három óra lett az egyből, Hollandiában pedig megmaradt az egy óra. Amint rabbi Brilleman az egyes családok egyéni minhágoi között említi, a huszadik század első felében egyedül a rabbik családjában tartottak hat órát. Manapság a bevándorlók hat órát várnak, de a magukat eredeti holland askenázi zsidóknak tartók továbbra is ragaszkodnak az egy órához.

A háború után, amint azt a könyv is dokumentálja, bizonyos zsinagógai szokások megmaradtak, mások átalakultak vagy teljesen eltűntek. Ugyanakkor új szokások alakultak ki. A könyv által említett háború előtti zsinagógák többsége ma már nem létezik, de újak épültek, és az egyes zsinagógák közötti különbségek, a helyi jellegzetességek szintén újratermelődtek. Érdekes lesz megfigyelni, hogy vajon a következő években a most megjelent könyv hatására felélednek-e régebbi minhágoi, vagy pedig a mai zsidók tudatosan ragaszkodnak a mai amszterdami minhágoihoz? Utóbbi esetben a minhágoi a generá-

ciós identitást is kifejeznék: „én 21. századi, nem pedig 19. századi amszterdami askenázi zsidó vagyok, ezért ragaszkodom a saját hagyományaimhoz”.

Tanít-e valamit az amszterdami minhágoi gyűjteménye a magyar zsidóság számára? Feltétlenül, hiszen példát mutat arra, hogy egy jellegzetes, öntudatos csoport miként őrizte meg az identitását. Ahogy párhuzamba szokás állítani a holland és a magyar nemzetet a nagy európai népek tengerében, úgy párhuzamba állíthatjuk a holland zsidó és a magyar zsidó létformát is. Mindkét csoport a polgárosodás során viszonylag korán erős kötődést alakított ki a befogadó nemzethez, átvéve annak nyelvét és kultúráját. Mindkét közösség elkülönült a német zsidóságtól, és még inkább a lenézett „pólishi / keleti” zsidóktól.

Ugyanakkor, míg Hollandia (Elzász-Lotaringiával együtt) az askenázi világ legnyugatibb periferiáját jelenti, addig a magyar minhágoi átmenetet képviselnek a lengyel-litván világ és a német világ között. Mivel manapság Izraelből és Amerikából a lengyel-litván askenázi szokások áramlanak be Magyarországra, ne nem árt egy biztos referencia a másik pólusról sem. Ha ugyanis bizonyos hazai szokások, például a régebbi imakönyvekben szereplő vagy az idősebb generációtól hallott információk ellentmondanak az izraeli és amerikai forrásainknak, akkor ellenőrizhetjük, hogy ez és ez a magyarországi szokás² a magyar zsidóság nyugat-európai gyökereire vezethető valójában vissza.

Biró Tamás

¹ Rabbijn Jehoeda Brilleman, *Minhagee Amsterdam: Joodse religieuze gebruiken in Amsterdam in de loop der eeuwen*. Nederlands Israëlitisch Seminarium, Amsterdam, 2007/5767. Héberből fordította rabbi R. Evers.

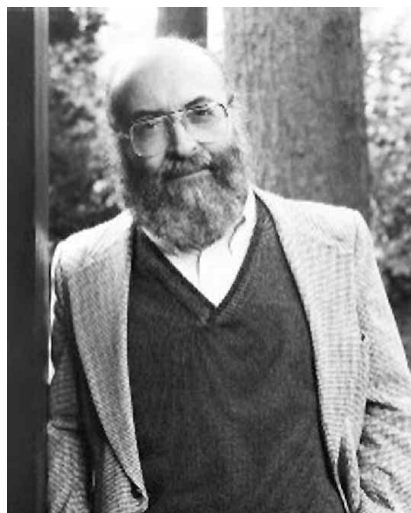
² Például az, hogy a *Bame madlikin*-t a péntek esti ima végén tanuljuk (nem pedig a *Barkhu* előtt), a *Lecha dodi*-t a kántor a Tóra-olvasó asztalnál éneklí (nem pedig az előimádkozó pultjánál), vagy az, hogy a szombati napi zsolnárt a Tóra-olvasás előtt mondjuk el (nem pedig az ima legvégén).

CHAIM POTOK

November a küszöbön

A Szlepak család krónikája

Az egykori Szovjetunió ellenzékének története a huszadik század egyik legdöbbenetesebb históriája. Némelyek – mint például Andrej Szaharov – már azelőtt is hőnek számítottak, hogy az ellenállás útját választották. Mások, így Vologya és Mása Szlepak is csak azután lettek naggyá, hogy előléptek a homályból. Az összes ellenálló nyilván nem szerepelhet e lapokon, könyvemet azonban mindnyájuknak ajánlom – írja Chaim Potok műve bevezetőjében, mely az Ulpus Ház Kiadó gondozásában jelenik meg várhatóan decemberben. A könyvből részletet közlünk.

– Noszov őrnagy vagyok a KGB-től. – Sötétszürke öltönyt, fehér inget és nyakkendőt viselt. Zakója alatt pisztoly lapult. – Házkutatási parancsom van – mondta.

– Milyen ügyel kapcsolatban? – kérdezte Vologya.

– Jurij Fedorov ügyével – válaszolta Noszov őrnagy. Nagyon udvariasan viselkedett.

– Mivel vádolják?

– Szovjetellenes tevékenységgel – mondta Noszov őrnagy. Az egyenruhás férfira mutatott. – Ő a katonaság képviselőjében jött. Ők ketten tanúk, ők ketten pedig a segítők. Tehát ha megkérhetném, adja át önként a birtokában lévő szovjetellenes anyagokat, különben megkezdjük a házkutatást.

– Nem ismerem Fedorovot. Semmit sem tudok a szovjetellenes tevékenységéről, és nekem sincs szovjetellenes anyagom – felelte Vologya.

A férfiak hozzáláttak a házkutatáshoz. Lassan és nagy odafigyeléssel dolgoztak. Noszov őrnagy folyékonyan olvasott angolul, így átnézte az angol nyelvű könyveket, leírta az eredeti címüket, mellé meg az orosz. Jo-

gi könyvekkel megrakott polcokat is talált; több száz ilyen könyv volt Szlepakéknál.

– Maga mérnök, miért kell ez a sok jogi könyv? – kérdezte.

– Érdekel a szovjet jog – válaszolta Vologya.

A tizennyolc éves Szánya Szlepak ámulva nézte a házkutatást, közben egy filmbe képzelte magát, mert több filmet is látott, amelyben a cári rendőrség feldúlta a bátor bolsevikok lakását. Egyszer csak megszólalt, hogy ki kell mennie a mosdóba, mire az egyik civil ruhás kikísérte a mellékhelyiségbe. Szánya ébren maradt a tizennyolc órás házkutatás alatt, és végignézte, amint apránként elkobozzák apja könyvtárának jelentős részét. Öccse, a tizenegy éves Leonyid elment aludni.

A férfiak minden könyvet átlapoztak, minden papírlapot felfordítottak. Az idegen nyelvű könyveket és újságokat is lefoglalták a magánlevelekkel és a jegyzetfüzetekkel együtt. Elvették a magnetofont, a kazettákat, a rövidhullámú rádiót, még a tönkrement írógépet is, amely egykor Szolomon Szlepaké volt. Ezek az eszközök alkalmasak szovjetellenes propaganda terjesztésére, magyarázta udvariasan Noszov őrnagy.

A házkutatás még tartott, amikor beállított Szlepakék két barátja, Norman Szirkin és Mark Elbaum. Látogatóba jöttek volna, és Noszov őrnagy megparancsolta nekik, hogy maradjanak, amíg véget nem ér a házkutatás. A KGB-nek nem jött volna jól, ha bárkinek is elmondják, hogy házkutatás zajlik, mert a hír egy csomó embert csődített volna a bérházhoz. Kiváltképpen a külföldi sajtó bosszantó jelenlétét szerették volna elkerülni. Hajnali kettő körül Vologya elaludt az

A VÍZUMHÁBORÚ

1970. június 15-én délután, néhány nappal aztután, hogy Vologya felhívta az OVIR-t, és közölték vele, hogy a kutazási engedélykérelmét elutasították, megszólalt a csengő. Csak ketten voltak otthon. Mása ment ajtót nyitni, Vologya pedig a kisebbik szobájukban maradt. Hallotta, hogy felesége ajtót nyit, és kiszólt:

– Ki az?

Mása visszament a szobába.

– Házkutatás lesz.

– Kérem, jöjjön ide! – szólt egy férfi valahonnan kint. Vologya és Mása kijöttek a szobából. Az előtérben, a bejárati ajtónál öt civil ruhás és egy katonai egyenruhás férfi állt. Az egyik civil ruhás halk hangon így szólt:

egyik karosszékbén. Hangos horkolását az elképedt Noszov őrnagy így kommentálta:

– Még sosem láttam olyat, hogy valaki házkutatás közben elaludt volna. Van, aki kiugrik az ablakon, vagy a nyakkendőjével felakasztja magát a vécében.

Norman Szirkin később elmondta Vologyának, hogy erre így válaszolt Noszov őrnagynak:

– Ilyen helyzetben csak tiszta lelkiismerettel lehet elaludni.

A házkutatás reggel hatkor ért véget. Noszov őrnagy átadta Vologyának a KGB által elszállítandó tárgyak listáját, és kérte, hogy írja alá. Vologya ellenállt. Azt mondta, a házkutatás ellentétes a szovjet joggal, és az elkobzott tárgyaknak nincs közük semmiféle törvénytelenességhez. Noszov őrnagy erre minden további akadékoskodás nélkül összehajtotta és kabátja belső zsebébe rakta a listát. A férfiak távoztak; négy nagy zsákban vitték magukkal Szlepakék holmiját. A család soha nem kapott vissza semmit a lefoglalt tárgyakból.

A krónikában Vologya megjegyzi, hogy a KGB által elkobzott könyvek sokszor börtöntáborokban kötöttek ki. A politikailag leginkább kifogásolható könyvek a legfegyelmetlenebb politikai foglyok kezébe kerültek! És olyanok is, amelyekből idegen nyelvet lehetett tanulni. Tiltott vidékre vitték az olvasót. Mikor megkérdezték Vologyát, hogy hol ebben a logika, csak ennyit mondott: „A logikát máshol kell keresni.”

Tíz nappal korábban, június 5-én Vologya hetvennégy társával együtt aláírt egy levelet, amelyet az ENSZ Moszkvába látogató főtítkárának, U Thantnak szántak. A *Hetvenötök Levele*-ként elhíresült írást beolvasták a tengerentúli rádiókban, és világszerte közreadták az újságok. A levél arra kérte U Thantot, hogy járjon közben a szovjet kormánynál az aláírók emigrálási jogáért.

Vologya nem ismerte Jurij Fedorovot, akire Noszov őrnagy hivatkozott a házkutatásnál, miként azt sem tudta, hogy aznap reggel letartóztatták Leningrádban. A vád: eltérített egy repülőgépet azzal a céllal, hogy elhagyja a Szovjetuniót. Aznap a levél két

másik aláírójánál is házkutatást tartottak.

Amint Vologya később kiderítette, Leningrádban kilenc zsidót és három nem zsidót tartóztattak le reggel fél kilenckor, mielőtt felszálltak volna egy menetrend szerinti járatra. A csoport tagjainak kiutazási kérelmét már többször is elutasították. A reményvesztett, kétségbeesett emberek úgy gondolták, kihasználják a lehetőséget, amit a csoport egyik tagjának szakmai múltja jelentett – Mark Dimsic őrnagy egykor a szovjet légierő pilótája volt. Az őrnagy Svédországba repült volna az elrabolt géppel. Igen valószínű, hogy a csoport egyik tagja KGB-ügynök volt, mivel a géprablásra végül nem került sor; még azelőtt elfogták őket, hogy felszálltak volna a gépre. Ám így is gépeltérítéssel vádolták őket; e vádpont mellett a szülőföld elárulása, szovjetellenes agitáció, szovjetellenes csoportosulásban való részvétel és bűntény előkészítése is szerepelt. A vádlottakat decemberben állították a Leningrádi Városi Bíróság elé, amely bűnösnek találta és elítélte őket. Az ügyészség halálbüntetést kért a csoport két tagjára, Mark Dimsicre és Edvard Kuznyecovra, a többieknek pedig öt-tizenöt éves büntetést javasolt. December 24-én a bíróság elfogadta az ítéletet. Tüntetés és tiltakozási hullám söpört végig a világon – fellebbezést kértek különféle vallási és politikai vezetők, nyugati kommunista pártok és a Szovjet Emberjogi Bizottság is, amelyet Andrej Szaharov és néhány társa alapított 1970 novemberében, ráadásul a kormány nem is szankcionálta a működésüket. A Kreml kényelmetlen helyzetben találta magát: a világ közvéleményének ítélszéke előtt kellett megmagyaráznia tetteit, márpedig e tettekről folyamatosan értesült a világ, híruket már nem lehetett a Szovjetunió határain belül tartani. A hatóságok kezében volt ugyan a sajtó és a rádió, de az ellenzékiek szamizdatkiadványokat terjesztettek, életbevágó információkat juttattak el a nyugati újságírókhoz, fontos iratokat küldtek külföldre együtt érző turisták csomagjaiban. A nyugati újságírók másik népszerű hírforrása Andrej Szaharov volt. A kormányt ugyancsak zavarta, hogy a len-

ingrádi perrel egy időben folyt a baszk szeparatisták pere Spanyolországban, és a szovjetek többször is kifogásolták ezt a tárgyalást. A baszkok halálos ítéletét Franco később megváltoztatta. A világszerte zajló tüntetésekre is reagálni kellett valahogy, tehát a Kreml megfellebbezte a gépeltérítők ítéletét a Szovjet Legfelsőbb Bíróságnál, amely december 29-én tizenöt évre mérsékelte a két halálos ítéletet, a többiek közül pedig néhánynak enyhítette a büntetését.

A rendszer nyilvánvalóan ürügynek használta a gépeltérítési ügyet ahhoz, hogy nagy erővel szétzúzhassa az egész zsidó ellenzéki mozgalmat. Az úgynevezett gépeltérítők júniusi elfogásától a decemberi perig többtucatnyi aktivistát tartóztattak le és vetettek börtönbe Leningrádban, Moszkvában, Kisinyovban és Rigában. Sorra jöttek a perek is: 1971 májusában Leningrádban és Rigában, 1971 júniusában Kisinyovban zajlottak a tárgyalások. A kormány minden vádlottat összefüggésbe hozott a leningrádi géprablással. Riadalom és fejtelenség jellemezte a zsidók vezető aktivistáit, és létszámban is megfogyatkoztak. Beletelt némi időbe, mire új tagok csatlakoztak az ellenzéki mozgalomhoz, különösen Leningrádban.

A mai napig nem tisztázott, hogy a gépeltérítésre a KGB emberei provokálták-e a vádlottakat. A feltevések szerint 1970 tavaszán a szovjet államvezetés legmagasabb szintjén döntöttek el, hogy véget kell vetni az aggasztóan növekvő zsidó ellenzéki mozgalomnak. A gépeltérítési ügy tehát vagy a KGB műve volt, vagy egyszerűen kapóra jött a Kremlnek, hogy a saját malmára hajthassa a vizet. Ahogy Sztálin felhasználta a Kirovgyilkosságot ellenfelei megsemmisítésére, úgy kezelte most a Kreml is a gépeltérítési kísérletet, hogy könyörtelenül lesújthasson a zsidó ellenzékiekre.

Vologya és Mása Szlepak szóbeszéd útján és szamizdatkiadványokból értesült a perekről. Azt is megtudták, hogy a perek kezdetén hirtelen megugrott a kivándorlási kérelmek száma, pedig a Kreml pont az ellenkezőjére számított. Néhány barátjuk hamarosan meg is kapta a kiutazási

engedélyt. Van egy fénykép Vologyáról, amelyen a moszkvai reptéren áll népes társasággal – egy távozó emigránstól búcsúznak éppen. Nagyjából húsz ember áll a képen, mind vidáman pózolnak, némelyik mosolyog. Az első sorban a zsidó ellenzéki, Anatolij Scsaranszkij látható, akit később azzal vádoltak meg, hogy a CIA-nak kémkedett. Vologya és Mása sok ilyen búcsúztatáson vett részt.

Vologya elvesztette a munkáját a Truszt Gyeofizikánál, mert a főnökei csak azzal a feltétellel állították ki a *harakterisztiká*-ját, hogy kilép a munkahelyéről. Három hónapig járt új állás után. A barátai végül a Tudományos Akadémia Szerves Kémiai Kutatóintézetében találtak neki munkát. Az osztályvezető rendes ember volt – tudta, hogy Vologya kutazási kérelmet nyújtott be, de nem szólt róla a feletteseinek.

Vologya nukleáris mágnesrezonanciát mérő elektromos berendezésekkel dolgozott; az intézet a szerves molekulák szerkezetét kutatta. A moszkvai Televíziókutatási és Fejlesztési Intézetben havi kétszázötven rubelt kersett, a Gyeofizikánál száznegyvenet, a Szerves Kémiai Kutatóintézetben százhatvanat. Egyik nap KGB-ügynökök jelentek meg az intézetben, és Vologya viselkedése felől érdeklődtek. Az egész intézet előtt nyilvánvalóvá vált Vologya helyzete. A laborvezető megkérte, hogy távozzék; azt mondta, a saját állása is kockán forog. Az intézetvezetők nem akartak ilyen kétes politikai státusú munkaerőt alkalmazni.

Mindez 1971 szeptemberében történt. Vologyanak aztán sikerült elhelyezkednie egy kis műhelyben, ahol tollhegyeket élezett. Reggelente körbejárta a műhely környékén működő tervezőirodákat, és a különféle tervekben dolgozó műszaki rajzolóktól begyűjtötte a használat során elkopott tollakat, majd hazavitte és megélezte őket. Másnap visszavitte a megélezett tollakat és elvitte a tompákat. A műhely Mira sugárúti irodájában adta le a bizonylatait, itt vette fel a fizetését is, ami nagyjából havi százharminc rubel volt. Egy idő után a KGB-ügynökök szinte mindennap meglátogatták a műhelyt, Vologya magaviseletéről

kérdezték a műhelyvezetőt, és azt firtatták, napi hány órát dolgozik, vagy hol jár az adott pillanatban. 1972 szeptemberében a műhelyvezetőnek végül elege lett az örökös zaklatásból, és közölte Vologyával, keressen más munkahelyet. Ez volt Vologya utolsó hivatalos állása a Szovjetunióban, ez szerepelt legutolsó bejegyzésként a munkakönyvében, amikor 1978-ban letartóztatták és bíróság elé állították.

Mása 1971 decemberében ment nyugdíjba kórházi radiológusi állásából. Nyugdíja havi hetvenhat rubel volt. 1972 végétől főleg mások jóindulatából éltek: pénzt kaptak egy alapítványtól, amelyet külön a refuznyikoknak hoztak létre – így hívták azokat a zsidó ellenzékieket, akiknek elutasították a kiutazási kérelmét –, illetve külföldi látogatóik ruhákat és egyéb holmikat adtak nekik, hogy eladhassák őket a bizományi boltokban.

Vologya érezte, hogy egyre lejjebb süllyed a silány munkák mocsarában. Elment liftkezelőnek, aztán kórházi beteghordozónak, hiszen valahol dolgoznia kellett, hogy ne nyilvánítsák közveszélyes munkakerülőnek, és hogy ne érezze magát egyre haszontalanabbnak. A Szovjetunió magasan képzett ellenzéki tudósai számára az ember értéke az eredményeiben mutatkozott meg. Vologya lelkileg rengeteget szenvedett az akadályok miatt, amelyek gátolták a munkáját, a tudását, a fejlődését és a megbecsülését, tehát mindazt, ami értelmet adott az életének.

A szenvedést nem csupán az okozta, hogy Másával társadalmi kitaszítottságban éltek, hanem az a keserű tudat is, hogy valami szörnyű logikátlanság irányítja a sorsukat, és nincs hatalmuk felette. Mivel az izraeli kiutazási engedéllyel kapcsolatban nem adtak ki fentről semmiféle érthető és következetes vezérelvet, a helyi hivatalnokok úgy gondolták, majd ők alulról meghozzák a maguk szeszélyes döntéseit. Az egész annyira kiszámíthatatlan volt, olyan kegyetlen. „Öregkoráig nem jut ki innen” – mondták az egyik kérvényezőnek, míg a másikkal esetleg azt közölték: „Itt fog megrohadni.” Akiknek a családjában tizenéves fiúgyermek volt, azok azért nem kaptak vízumot, mert a gyerekek még nem

teljesített katonai szolgálatot, akiknek a fia már megjárta a katonaságot, azokat azért utasították el, mert leszerelt katonaként a fiúk államtitkokat is tudnak. Az ötvenes-hatvanas éveikben járó emberek pedig azért nem emigrálhattak, mert valamelyik szülőjük vagy volt házastársuk nem adott rá írásbeli engedélyt. Egyesek viszont látszólag teljesen véletlenszerűen megkapták az engedélyt, és hamarosan távozhattak az országból.

Azok a zsidó tudósok, akiknek elutasították a kiutazási kérelmét, és végzettségüknek megfelelő állás nélkül „lógtak a levegőben”, a 70-es évek elején szemináriumokat szerveztek, hogy lépést tarthassanak szakterületük fejlődésével. A foglalkozásokat vasárnaponként tartották. Az egyik ilyen szemináriumon Andrej Szaharov is látható, amint állat a kezére támasztva, élénken figyel.

Vologya is eljárt ezekre a vasárnap szemináriumokra, és emlékszik rá, hogy foglalkoztak többek között matematikai logikával, rádiófizikával, számítógépes architektúrával, polimerkémiával, kvantummechanikával, programozással, genetikával és kibernetikával is. Ő azonban nem nagyon tudott felzárkózni a mérnökszakmához, mert ahhoz különleges eszközökre lett volna szüksége. A szemináriumon részt vevő minden szovjet állampolgár vállalta a hirtelen letartóztatás, bebörtönzés, száműzés kockázatát. A megszerzett tudás és a testvéri hangulat némileg feledtette szívük bánatát is, így a dolog mindenképpen megérte a kockázatot.

Ugyanakkor titkos tankörök is alakultak szerte az országban, így lehetővé vált a zsidó történelem és a héber nyelv tanulmányozása. 1969-ben tíz ilyen tankör működött Moszkvában, nagyjából százfős összlétszámmal. A 80-as években a Szovjetunió nagyobb városaiban ezrek jártak titkos héberórákra, minek eredményeképpen az Izraelbe érkezett szovjet zsidók jelentős része már beszélt a nyelvet. Emlékszem, jómagam is tartottam órát egy moszkvai csoportnak a 80-as évek közepén: halkan kapaszkodtam fölfelé a bérház félhomályos lépcsőházában, aztán meleg és zsúfolt szobába léptem, ahol mindenki sut-

togva beszélt, az előadás is nagy csendben zajlott, utána fojtott hangon társalogtunk az elhangzottakról, majd halkan lementem a lépcsőn, és hirtelen ott álltam a havas utcán, arcomon csattant a jeges szél pofonja.

Vologya és Mása gyakran segített munkafüzeteket másolni a csoportoknak, de ők csak azon a néhány héberórán vettek részt, amelyeket a lakásukban tartottak, komolyabban nem merültek bele a zsidó tanulmányokba. Nem ez volt az ő fegyverük a vízumháborúban.

Vologyával közölte az OVIR, hogy öt évig kell várnia, mire ismét kiutazási engedélyért folyamodhat. A hivatal a szabályzat szerint semmilyen dokumentumot nem küldött vissza, így az új kérelemhez újra végig kellett csinálni az egész iratbeszerzési procedúrát. Vologya nem akart várni, és nem sok kedve volt a kínos, embert próbáló iratgyűjtési akcióhoz sem – első alkalommal három hónapba telt, mire mindent beszerzett. Rendszeresen küldött kérelmet az OVIR-nak, hogy vizsgálják felül az ügyét. Gyakran fel is hívta őket, de folyton azt mondták neki, hogy a kérelmét elutasították. Amikor pedig megkérdezte, milyen okból, mindig csak annyit feleltek, hogy „titoktartás miatt”.

Az OVIR szóban közölte, ha a kérelmezőt elutasították, ha viszont megadták a kiutazási engedélyt, az illetőt levelezőlapra értesítették. 1971. március 11-én ilyen levelezőlap érkezett Mása anyjának, aki nem sokkal korábban esett át egy szívrohamon, és még kórházban feküdt. „Engedélyt

kapott, hogy Izraelbe távozzon. Kiutazási engedélyének átvételéhez jelenjen meg az OVIR irodájában az alábbi iratokkal.” Itt egy lista következett.

Mása meg is látogatta anyját, és megmutatta neki a levelezőlapot. Egy hosszú pillanatnyi hallgatás után az anyja azt mondta, egyedül is kimegy. – Nehéz lesz az utazás – mondta Mása. – Ki fogod bírni?– Istenen múlik. Vágjunk bele.

Mása beszélt anyja orvosával, aki azt mondta, az idős asszony nem élné túl az utat. Mása erre azt válaszolta, hogy anyja döntött így, menni akar. Vologya és Mása nekilátott összeszedni a szükséges iratokat. Mása gyenge és remegő édesanyjának csak az osztrák követségen kellett személyesen megjelennie, hogy átvegye az átutazóvízumát.

Négy nappal később Mása és anyja a Gorkij utcai lakásban ült. Vologyát letartóztatták, mert részt vett egy ültőtüntetésen. Anya és lánya teázott, és a családról meg Izraelről beszélgettek majdnem egész éjszaka. „Meggyógyulok – mondta az anya. – Elmegyek Európába és Amerikába. Mindenhol beszélek majd rólatok. Én leszek a ti hidatok, kijuttatlak innen benneteket.” Úgy tűnt, szenved a döntése miatt. „Nem hagylak el titeket. Hamarosan újra találkozunk.”

Hordágyon hagyta el az országot, így repült Izraelbe is. Jeruzsálemben telepedett le, és a kormány által biztosított nyugdíjból élt. A sivatagi városban, Be'er Shevában halt meg 1980-ban. Mása nem látta viszont többé.

Loósz Vera fordítása

A Szombat Alapítvány

köszönetet mond mindazoknak,
akik 2007 évben adójuk egy százalékát,
összesen 211 775 forintot
alapítványunk részére ajánlották fel.
Kérjük, támogassa jövőre is
adója egy százalékával alapítványunkat,
a zsidó kultúrát
és a független zsidó sajtót.

A Szombat riportpályázata diákoknak

A Szombat szerkesztősége, korábbi diák-novellapályázata nyomán, *riportpályázatot* hirdet *középiskolásoknak*.

Olyan írásokat várunk, melyek a vészkorszak utáni időszak hat évtizedének eseményeiből, élettörténeteiből, vagy a jelenkorból merítenek, és a klasszikus riport, irodalmi riport eszközeivel próbálják dokumentálni a magyarországi zsidóság/zsidók életének bármely aspektusát.

Egyéni életutak, történelmi sorsfordulókhoz kapcsolódó történetek, vagy a hétköznapok sajátos szemzőgből történő dokumentálása egyaránt témaként szolgálhatnak.

(Nem interjúkat, hanem eseményekről, sorsokról, családtörténetekről szóló függő beszédszerű/elbeszélésjellegű beszámolókat várunk. Interjúkat csak abban az esetben, ha kérdések nélkül, folyó szövegként is megállja a helyét az írásmű.) Biztatnánk a pályázó diákokat, hogy családjaik körében is keressék a feldolgozható témát.

Pályázhatnak 14-18 év közötti diákok határon innen és túl, akik a fenti témában szívesen írnának szóközzel maximum 7000 karakter terjedelmű pályaművet. A riportokhoz fotóillusztrációkat is szívesen veszünk.

Az info@szombat.org e-mail címre várjuk az írásokat. A Tárgyhoz, kérjük, tüntessék fel: *Riportpályázat*.

A pályaművek beadási határideje: 2007. december 31.

A pályaműveket a szerkesztőség tagjai bírálják el.

1. díj 20 000 Ft.
2. díj 15 000 Ft.
3. díj 10 000 Ft.

A nyertes pályaműveket, valamint a publikációra érdemes további riportokat a Szombat szerkesztősége megjelenteti a lapban és honlapján (www.szombat.org).

Pesti marránusok a nyolcvanas években

In Memoriam Lovász Ferenc

Az idén szeptemberben, hetvenhét éves korában elhunyt Lovász Ferenc egyszemélyes intézmény volt a hetvenes évek Budapestjén: lakásán jártak össze péntek esténként a zsidó társaságra vágyó fiatalok.

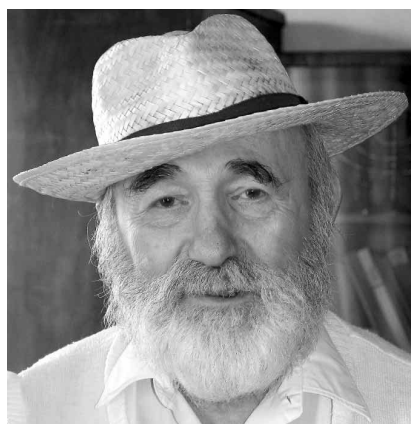
Életútja még a magyar zsidó világban is atipikus volt, noha nem egyedülálló. Gyerekfejjel Auschwitzba deportálták, túlélte, kivándorolt Izraelbe, ott katonáskodott, de „nem tetszett neki a rendszer”, és visszajött Magyarországra. Katonáskodott a Magyar Néphadseregben is. 1956-ban az Egyesült Izzóban a felkelők hívták maguk közé, de nem ment. Nem is emigrált újra, noha „itt sem tetszett neki a rendszer”. 57-ben karhatalmistának hívták, de oda se ment. Az volt az elve, hogy a zsidók ne szóljanak bele a magyar politikába, abból csak baj lehet. Ő ezt a tanulságot vonta le a holokausztból. Épp ezért nem szerette a demokratikus ellenzéket sem, amelynek legtöbb tagja zsidó volt. Karriert sem csinált: estin végezte el a Kandó Kálmán műszaki főiskolát. Gondoskodott róla, hogy sehol ne érezze otthon magát. A róla szóló legenda szerint mindig ott állt lakásában a becsomagolt hátizsák, hogy bármelyik pillanatban menekülhessen. *Se non è vero, è ben trovato.*

*

1967 után a hivatalos zsidóság intézményeit teljes ellenőrzés alá vonta a hatalom, a többit mint „cionista szervezkedést” felszámolta.

A zsidó közösségi létnek így szinte egyetlen autentikus formája maradt: az éttermekben, presszóban, cukrászdákban zajló összejövetelek. Ez volt a pesti nem zsidó zsidó élet. Az ide járókat akár marránusoknak is nevezhetnénk.

E marránus életformából kis lépés volt a zsidó identitás vállalása felé a lakásokon kibontakozó társasági élet.

Fotó: Lovász László

Aki rászánta magát, hogy otthonában hetenként akár harminc zsidó fiataalt is vendégül lát, az már kockáztatott. Nevét adta egy, az illegalitás szélén ingadozó kezdeményezéshez. A hetvenes évek végétől négy-öt ilyen lakásklub működött Pesten.

*

Lovász Ferencé indult elsőként, 1976-ban. Azokat a fiatalokat invitálta magához, akik Scheiber Sándor péntek esti kidusai után a Rabbiképző előtt ácsorogtak, és még nem volt kedvük hazamenni. Ne az utcán csatangoljanak (a fiammal együtt), amikor nálam is összejöhetnek. Ez volt az alapgondolat. És mivel nagy volt az igény minden – az étteremnél/cukrászdánál szervezettebb és otthonosabb – közösségi rendezvényre, a lakás hamar megtelt. Tíz év alatt mintegy kétszázötven fiatal fordult meg nála.

Lovász óvatos duhaj volt, mint maga mondja a témáról adott interjújában: a politizálást nem tűrte, még a Duna-körös jelvényt is levetette vendégei kabátjáról. Viszont gyertyát gyújtottak, kidust tartottak (Fekete László, a Dohány utcai templom mostani főkántora énekelte az áldást), és zsidó (vallásos, kulturális) témákról hallgattak előadásokat. Lovász tudta, hogy az állambiztonság figyeli őket, nem akart okot adni a

fellépésre. A társaság tagjai elfogadták ezeket a szabályokat.

„Megyünk a Lovászekhoz”, „Megyünk a Máriához” – kulcsmondat volt ez 1980 táján pesti zsidó körökben. Az informális zsidó élet sűrűjébe jutott, aki ezeken a helyeken megfordult. 1988 után pedig innen került ki az újjászerveződő zsidó közélet számos aktivistája.

(„Mária” – Antalfi Mária, a zsidó hitre tért bohém képzőművész társasága lazább, oldottabb, s jóval kevésbé formális volt, mint Lovász Ferencé. Máriát, aki katolikusnak született és művészek közt nevelkedett, nem béklyózták félelmek és neurózisok, nála bátran lehetett politizálni, s a társaság tagjait sem tartotta nyilván olyan szigorúan, mint Auschwitzot megjárt „pályatárs”).

1985-ben, miután fia (akkori szóhasználat) disszidált, Lovász Ferenc megszüntette az összejöveteleket. Nem magát féltette – mondta az interjúban – hanem a társaság pályakezdő fiataljait, akiknek a karrierjét tönkretelhetné volna a hatalom. Egyben a többi szervezőnek is javasolta, hogy álljanak le.

Egy évvel később, 1986-ban a rendőrség – behívásokkal, megfélemlítéssel – szétzavarta a lakásokon gyülekező zsidó társaságokat. A kor hangulatához tartozik, hogy az érintettek mindezt tudomásul vették, az akkor érvényes játékszabályok részének tekintették, senki nem tiltakozott, noha jelentős részük szimpatizált a demokratikus ellenzékkel. Megmaradtak az ironikus kommentároknál.

A rendszerváltás előtti évtized zsidó történetének fontos epizódja zárult le a rendőrségi akcióval. A szétkergetett tagok két rövid esztendőre visszatértek a kávéházakba – hogy aztán 1988 őszén, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület alakuló ülésén lássák viszont egymást.

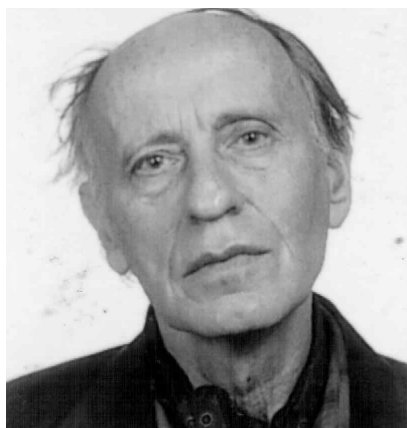
Gadó János

VÁRNAI PÁL

Kóborlásaim és botlásaim Kelet-Európában

A hetvenes évek elején már közel tíz éve tanítottam nyelvet és irodalmat az ottawai Carleton egyetem orosz tanszékén. Az egyetem számos országgal és intézménnyel, többek között a budapesti Kultúrkapcsolatok Intézetével, valamint Leningráddal írt alá csereegyezményt. Mivel magyar nyelvet és kelet-európai irodalmat is tanítottam, két ízben is jelöltek a csereegyezmény keretében Budapestre. 1974-ben pedig én lettem az a tanár, akit három hónapi leningrádi látogatásra küldött az egyetem. Témám, a 19. századi orosz novella volt. Nagyon örültem az alkalomnak, hiszen soha nem volt még módom orosz nyelvterületen tartózkodni. Ugyanakkor volt bennem némi izgalom is, hogy, mint 56-os menekült, a Szovjetunióba kerülök, mert az mégis más volt, mint Magyarország. Semmilyen helyismeretem nem volt. Sajnos, abban az évben anyám gyógyíthatatlan beteg lett.

Sikerült elintéznem, hogy megszakíthassam az utamat Budapesten és így még egyszer viszontláthattam anyámat. Ő rábeszélte az utazásra, én meg szorongva utaztam el. Május volt, és a festői Kárpátokon át vonatoztam az ukrainai télbe. Napokig tartott az út, s unaloműzőnek állandóan harsogtak a szovjet indulók, mintegy bevezetesként a szovjet élethez... Különben sem hagytak unatkozni. Az ukrainai Lvovban több órát álltunk. Kicsit sétálhattam is, de előbb átkutattak, majd egy egyenruhás nő kikérdezett, elsősorban arról, miként vélekednek nálunk Szolzenyicinnről.

Sikerült megnyugtatom a hölgyet, és így persona grata lettem.

Megérkezésemtől elszállásoltak egy nagy szállodában, ahol tulajdonképpen étkezhettem is, de gyakran a szállóvendégeknek is harcolni kellett azért, hogy kiszolgálják őket. Még egy külföldinek is probléma volt a mindennapi élet, olyan szűkösek voltak a viszonyok. Egy este egy kis vendéglőbe próbáltam bejutni, hasztalan. Az idős portás utamat állta és még le is fasisztázott. Nyilvánvaló volt számomra, hogy mennyire élt még az emberekben a második világháború emléke, különösen Leningrádban, ahol több millió ember elpusztult. Persze, nem hagytak magamra. Kijelöltek számomra egy útikalauzt, amolyan élő lelkiismeretet, egy kedves fiatal egyetemista nő személyében, akihez bármikor fordulhattam segítségért, s aki egyszer otthonába is meghívott. Természetesen ő is a hivatalos ideológiát képviselte. Eldicselkedett például azzal, hogy amikor amerikai turisták Trockijról kérdezték, ámulatba ejtette őket a téma ismeretével. Egy másik alkalommal vettem a bátorságot és érdeklődtem az – azt hiszem egyetlen – zsinagóga felől. Na-

gyon elkomorult: bonyolult, nehéz megtalálni. A baptisták, az más, velük nagyon jók a kapcsolataink. Később megtudtam, hogy a „nagyon jó” enyhe kifejezés volt. Egy kanadai kolléganőmtől megkaptam még egy másik nő címét is, akinek küldött is velem valami ajándékot, azt hiszem fürdőruhát. Mint minden, az is nagy kincsnek számított az akkori Szovjetunióban. A nő főnökei – egy egyetemen dolgozott – visszaéltek ezzel a lehetőséggel, mert eléggé rám állították: sok szabad ideje volt számomra, sokfelé elvitt és ki is kezdett velem. Sokat gyakorolhattam vele az előbeszédet, és kíváncsi is voltam, hogy ugyan milyen is egy szovjet ember. Rettentően vonalas nő volt, vagy megjárt szotta, netán csak tudatlan volt.

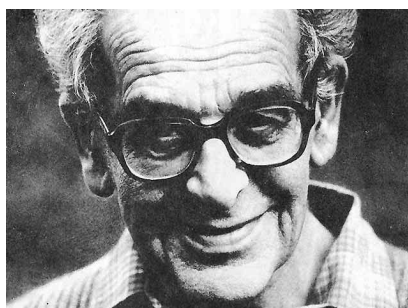
Azt hiszem, igazi káder volt, amolyan „homo sovieticus”, aki személyében egyesítette a szovjet szűklátókörűséget a féktelen sovinizmussal s az ezzel gyakran járó antiszemitizmussal. „Szegény magyar professzor Kanadából, csak nem hagyhatjuk egyedül”, idézte rektora szavait: „Aztán nehogy kiadját államtitkokat”. Bejártam a Tudományos Akadémia könyvtárába, megismerkedtem annak nagynevű igazgatójával, Alekszejev akadémikussal... Egy ismert professzor, témám szakértője is fogadott a lakásán. Kissé furcsállottam, hogy még egy teával sem kínált meg. Amikor ezt elmeséltem nőismerősömmek, ő is csodálkozott: nem érti, hiszen az orosz emberek nagyon vendégszerető (valóban azok). Amikor azonban kiderült, hogy a professzor középső neve Abrámovics, megértően bólogatott: így már érthető. A zsidók nagyon óvatosak, mondta. Nem rég tudtam meg valakitől, hogy a professzor valóban félős volt.

*

Szerencsére voltak más ismerőseim is, szélesebb látókörű, kulturált, sőt, uram bocsá', kozmopolita (nagy bűn) zsidó értelmiségiek, akik egészen máskepp vélekedtek a szovjet valóságról, mint az említett hölgyek. Ők valóban óvatosak voltak, nyilvános helyiségekben csak rövid közlésekre szorítkoztak, telefonon is csak a találka helyét és idejét beszélték meg. (Különben, meglepetésemre, a városban nem lehetett telefonkönyvet találni. Milyen privát közölnivalója is lehet egy öntudatos szov-

jet embernek?) Velük vagy a lakásukban, vagy az utcán beszélgettem. Sok érdekeset tudtam tőlük. Egyikük, egy igen tájékozott és okos fiatalember elmesélte, hogy sok éven át nem vették fel az egyetemre matematika szakra, származása miatt. Műfordítóktól megtudtam, hogy csupán idegen nyelvtudásért mennyien kerültek hosszú évekre a Gulágra. Egyikük elvitt a legfeljebb „tűrt” Ahmatova és Zosczenko sírjához. „Ezek a mi bálványaink”, mondta. Összehoztak Másával, Efim Etkindnek, a nagyon ismert, abban az időben éppen párizsi emigrációba készülõ ellenzéki írónak és műfordítóknak a lányával, korábban a költő Brodskij barátnőjével vagy feleségével. Kritikus időszak volt az 1974-es év, a Brezsnyev korszak. Szájáról szájra járt a hír, hogy Szolzsenyicin Rosztropovics *dácsájában* tartózkodik. Sokan készülődtek elmenni, másokat kiutasítottak. Elvált voltam s így engem is próbáltak valakivel összehozni. Egészében véve izgalmas és érdekes két hónap volt. Szinte állandóan oroszul beszélgettem, sok szépet láttam, sikerült némi protekcióval színház- és koncertjegyeket is szereznem, és csodálatos előadásokat, gyönyörű múzeumokat, képtárakat láttam. Az Ermitázsban volt egy mulatságos tapasztalatom. Egyik „védőszentem” kalauzolt oda, csak hát ott is óriási sorok álltak. Azaz, be lehetett volna jutni, de a ruhatárban nem volt hely. Persze, segített, hogy egy „kanadai professzor” kabátjáról van szó. A választások napján is a hölgy társaságában voltam. Emlékszem, busszal mentünk valahova és mindenholnán bömböltek a harcias szovjet indulók. Rám mindaz, amit láttam, egészen más benyomást tett, mint a hölgyre, aki valami olyat mondott, hogy náluk a választások napja az egy ünnep. Voltak viszont, nem is kevesen, akik ezeken a napokon a városon kívülre mentek, hogy ne kelljen az egyetlen pártra szavazniuk. A ház mesterek persze figyelték és megjegyezték őket. Pár közeli városba is eljutottam. A fent említett professzor például irigyelt azért, hogy egy napra a sokkal nyugatiasabb Tallinba is elmehettem, igaz, csak egy napra, mert éjszakára már nem biztosí-

tottak szállást. Bár semmi jel nem mutatott erre, volt mindig egy olyan érzésem, hogy biztosan figyelnek, hiszen külföldi vagyok, értelmiségi, magyar, nem válogatom meg a társaságomat. Volt bizonyos veszélyérzetem is (kis veszély nem veszély), mint aki rosszban sántikál. Mindez izgalmassá tette az egyébként elég szürke szovjet valóságot. Elégé skizofrén állapotban lehettem, – még úgy is, hogy az ottaniakhoz képest rendkívül kiváltságos helyzetben voltam –, mely állapot az orosz és szovjet irodalom ismerőjének nem lehetett idegen. Meglepett különben az irodalom és kultúra óriási és általános

Efim Etkind

Joszif Brodskij

szetete, például a liftkezelők munka közben is klasszikusokat olvastak. Az orosz színház közönsége pedig valószínűleg páratlan a világon.

*

Sajnos, két hónap után telefonhívást kaptam Budapestről, hogy meghalt anyám. Rögtön a hazautazásra gondoltam, s ezt meg is tettem, de a temetésre már nem értem oda. Sosem felejttem el, hogy milyen emberségesen viselkedtek ottani ismerőseim, beleértve a hivatalos embereket is. Még Moszkvában megálltam pár napra (ahol nem sikerült a Kremlbe bejutnom, mert pechemre „uborka”, azaz nagytakarítás volt éppen) s onnan repültem Budapestre. Óriási élmény volt, amikor a Malév gépen, hosszú idő után, beleharaphattam egy szép piros almába. Egyébként a két hónap alatt volt pár találkozásom magya-

rokkal is. Az egyik csodálatos fehér éjszaka során valaki megszólított magyarul. Béla volt, aki mellettem lakott húsz évvel korábban a diákszállóban, és újságíró lett. „Mesélem nekik, hogy mi (mármint a magyarok) hogy élünk. Nem akarják elhinni”, mondta öntudatosan. Ezt a fajta hozzáállást még egyszer tapasztaltam, amikor magyar színészeket ismertem fel, Bessenyeivel az élükön. A szovjet közegben kirívóan elegáns cuccokban feszítettek és lenéző mosoly ült az arcukon.

Ez a rövid két hónap megmutatta, mire vagyok képes stresszhelyzetben s fel kellett volna hogy készítsen egy újabb, ennél nagyobb kihívásra. Hiszen a leningrádi tartózkodás alapján véve veszélytelen és kellemes volt, ha volt is bennem bizonyos veszélyérzet.

*

Ugornék nyolc évet, és rátérnek az 1982/83-as tanévre, amikor fizetés nélküli szabadságot vettem ki az egyetemről. Tudomásomra jutott, hogy lehet magyarországi ösztöndíjat kapni a Magyarok Világszövetségétől és hogy egy egész évet tölthetnék Magyarországon. Megpályáztam és megkaptam. Korábban, más magyar tanárokkal együtt, többször meghívtak a Szövetség által rendezett Anyanyelvi Konferenciákra. Úgy is mint magyar tanárt, mint irodalmi estek és a magyar–kanadai kulturális kapcsolatok lelkes szervezőjét. Naivitásom elfedte előttem, hogy a magyar fél érdeklődése nemcsak kulturális, hanem politikai is volt, hiszen a fent említett szervezetek valamennyire fedőszervek voltak. S ez később egyre nyilvánvalóbbá vált a számomra. Ami budapesti tartózkodásom hivatalos részét illeti, rendszeresen jártam megadott témámban konzultálni az Irodalomtudományi Intézetbe. A Világszövetség, azonkívül, hogy kiutalta a havi csekély ösztöndíjat (amiből nem lehetett megélni), nem sok figyelmet fordított rám, így eléggé szabad voltam. Ez Magyarországon már az erjedés, a puha diktatúra időszaka volt. Kutatómunkám mellett teljes mellészélességgel vettem bele magam a kulturális és társadalmi életbe. Péntek estéken eljártam a Rabbiképzőbe, a felejthetetlen Scheiber professzor istentiszteletére és az utána következő beszélgetésekre. Mint ismeretes, Scheiber nagy *sadchen*

(kerítő) volt, mellyel különben szeretett dicsekedni. Engem is többeknek bemutatott, azzal, hogy „megfogta az Isten lábát” (mármint a nő, azzal, hogy én egy nyugati voltam). Hallottam, sőt, talán láttam is, hogy figyeltek bennünket. Jártam még a Hungária Kávéházban tartott Idegen Nyelvek Klubjába, ahol idegen nyelveken lehetett beszélgetni, és hát ismerkedni. Más zsidó helyeken is megfordultam. Két társaságba rendszeresen jártam. Az egyik a nemrég elhunyt Lovász Laciék lakása volt, ahova péntek este lehetett jönni. Lovász nem mindenkit engedett be, ajánlás kellett, de legalábbis előre kellett jelezni jövetelünket. Aki ezt nem tette, azt durván eltanácsolta. Többször kijelentette, hogy hozzájuk azok jönjenek, akiknek nincs hová menniük. Hétvégéken kirándulásokat is szerveztek. Náluk a beszédtemák általában a zsidóság és a politika körül forogtak. Ennél számomra fontosabb és érdekesebb volt az Antalffy Máriánál, a zsidó vallásba betért keramikusnőnél tartott hétfő esték. Mintegy 20-30-an jöttek itt össze, mindig mások, szinte kizárólag fiatal értelmiségiek, matematikusok, művészek, irodalmárok, tanárok. A fiatal magyar zsidó értelmiség legjava megfordult ott. Teáztunk és eszegettünk, társasjátékokat játszottunk, de elsősorban irodalomról, kultúráról, zsidóságról, politikáról beszélgettünk. Érdekes embereket ismertem meg, több barátságot is kötöttem ott, és párkapcsolatok is szövődtek. Ez egy eléggé asszimilált társaság volt, egyikük kifejezésével „félzsidók”, akik, enyhén szólva nem voltak elragadtatva az akkori rendszertől. Olykor amerikai és izraeli vendégek is beugrottak, s ez még egy okot adott a hatóságnak, hogy figyeljenek bennünket. Tudomásom szerint többeket be is idéztek. Jól éreztem magam köztük, végre megtaláltam azt a közeget, amelyben otthon éreztem magam. Vidéki, majd emigráns lévén, ez a fajta társaság újszerű volt a számomra.

Máriánál ismerkedtem meg egy szép fiatal lánnyal, aki aztán bemutatott egy érettebb és bonyolultabb barátnőjének, akivel jární kezdtem. S ekkor történt valami, ami véget vetett a „Kánaán-nak”. Korábban is itt töltöttem a nyarak jórészét, részben anyám miatt, másrészt mert vonzott az élénk magyar kultúra és életforma. Ez az év azonban más volt, több volt és szerettem volna lehetőséget

kapni még egy évre. Munkahelyem elengedett volna, de kellett valamiféle további meghívás és hivatalos engedély a magyaroktól is. Ekkor elköttem azt a szarvashibát, hogy a hivatalos szervekhez fordultam. Naiv voltam és jóhiszemű („azt gondolám, hogy minden ember az”), s a hatalom alaposan kihasználta ezt. Hajlandók lettek volna eleget tenni óhajomnak, csak hogy ennek magas árat szabtak. Valamit valamiért. Elküldtek egy valamiféle – kiderült, hogy ál – nemzetközi kulturális fórumhoz, ahol egy fiatalember fogadott, majd miután elbeszélgetett velem, megbízott egy külpolitikai szöveg fordításával. Miután ezt tisztességesen elvégeztem, újabb feladatot kaptam: írjak le valamit kanadai tanszékemről, kollégáimról. Ekkor esett le a tantusz, s megértettem, hogy kikkel állok szemben, hogy ez egyáltalán nem vicces: ezek valamit írásban akarnak tőlem. Mint magyar származású külföldi állampolgár, csapdahelyzetbe kerültem, beláthatatlan következményekkel, mégpedig a saját ostobaságomnak köszönhetően. Eladdig soha nem féltem, most viszont, a következő pár hét (vagy hónap?) olyan volt, mint egy orwelli, lidércnyomásos álom. Mivel soha ilyen helyzetben nem voltam, sőt, nem is ismertem hasonló helyzetben lévőket, szorongva meséltem el az esetet pár ismerősömnök, tanácsukat kérve. Igyekeztem mennél kevesebbet, szinte semmit, a lakásomban tartózkodni. Szerencsémre fent említett barátnőm befogadott. Féltem „megbízóm” telefonhívásától, barátnőmnök meg szerencséire nem volt telefonja. É. egy gerinces, kissé paranoiás, ellenzéki beállítottságú nő volt, írók, költők múzsája, többek között E. I.-é is. É. elvitt hozzá s ezzel nagy szolgálatot tett nekem. Röviden vázoltam helyzetemet. Külföldi állampolgár vagyok s úgy néz ki, hogy be akarnak szervezni. Mindenkit be akarnak” – nyugtatott meg a sokat tapasztalt és harcedzett férfi. „Az én lakásomat is lehallgatják... Ha tudom, hogy szóba állsz velük, nem állok veled szóba”, mondta E. I. Ugyanakkor, felfogva helyzetemet és tapasztalatlanságomat, azt ajánlotta, hogy forduljak ahhoz az országhoz, amelynek az állampolgára vagyok, tehát Kanadához. Ezt tettem.

Felhívtam a budapesti kanadai követiséget és kihallgatást kértem. Azt hi-

szem, hogy a nagykövet fogadott s elhívott egy rövid sétára, ahol nyugodtan beszélgettünk. Meg volt döbbenve, hogy a magyar hatóságok így visszaélnék egy kutatómunkára ide utazó ösztöndíjas egyetemi tanárral. Egyik ötlete az volt, hogy tegyek panaszt a meghívóimnak. A másik, hogy hagyjam el az országot. Végül a követség egyik attaséja vett a szárnyai alá, más diplomátákkal együtt meghívott a lakására és több ízben étterembe is, mely alkalmakkor megbeszéltük, hogy milyen stratégiát követhetnék. Amikor elmeséltem neki, hogy párszor a magyar sajtóban is publikáltam, pl. az *ÉS*-ben, a *Nagyvilág*ban, meg a *Nyelvünk és Kultúránk*ban, továbbá, hogy magyarországi benyomásaimról párszor be is számoltam a magyar rádió angol nyelvű adásaiban, nem találta meglepőnek, hogy ilyen igen kényes helyzetbe kerültem. Közben, mint már említettem, csak perceket töltöttem a lakásomon. Egy ízben ugyan sikerült telefonvégre kapnia engem „megbízómnak”, de én azzal hátrítottam, hogy túl sok a családi és egyéb elfoglaltságom. Mint akit kiűztek a „paradicsomból”, nehéz szívvel lemondtam további magyarországi tartózkodásomról. S amikor pár hétre meg kellett még hosszabbítanom a magyar vízumomat, a *KEOK* tisztviselőnője kerek perccel megmondta: további hosszabbítást ne is kérjek, úgysem kapom meg. Ezzel véget ért a történet, semmiféle következménye nem lett. A következő évben is eljöttem, mintha mi sem történt volna. Azért persze mindez nem múlt el nyomtalanul. A rendszerváltást megelőző eufóriában – amikor éppen itt tartózkodtam –, erőmből és időmből telhetően osztottam. Jártam összejövetelekre és élveztem az 1956-ra emlékeztető hangulatot. Nem tudtam ellenállni, hiszen tudjuk, hogy mindig egy rendszer felbomlása a legfelhőtlenebb és legboldogabb időszak. Mégis, volt bennem bizonyos tartózkodás, sőt, félelem. Bebeszéltem magamnak, hogy mint gyakran ide látogató külföldi állampolgárt, megfigyelhetnek, különös tekintettel az itt elmondottakra. Így, sajnos, nem tudtam annyira maradéktalanul és gondtalanul osztózni ennek a csodálatos időszaknak a perceiben, mint szerettem volna.

Mégis, az 1989 előtti és akörüli időszak életem egyik emlékezetes része marad.

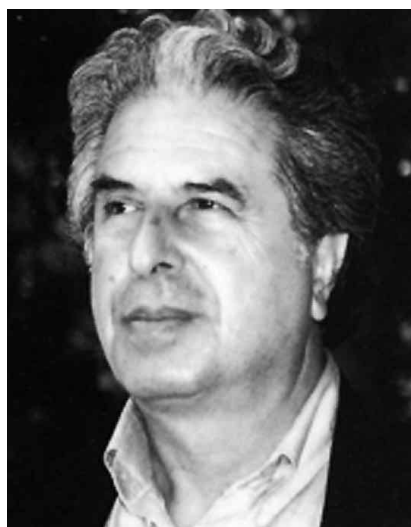
Saul Friedländer holokausztörténete

A német könyvkereskedők évente odaítélt békédíját (Friedenspreis des deutschen Buchhandels) idén – a díj története során először – egy történésznek, a Prágában született, a Vészkorszakot Franciaországban átvészelt Saul Friedländernek ítélte a szervezet. Az október 14-én átadott díj indoklásában a következők olvashatók: „Az egyesület kitünteti a Soá – a zsidók üldözése és megsemmisítése a nemzetiszocialista hatalom idején Európában – történelmének epikus elbeszélőjét.” A kitüntetés alapjául szolgáló művek: *A harmadik birodalom és a zsidók – Az üldözés évei 1933–1939* és *A harmadik birodalom és a zsidók – A megsemmisítés évei 1939–1945*.¹

A MŰ

A monumentális munka nem csupán két újabb kötet a témakörben, hanem pontosan dokumentált és stilisztikailag is figyelemre méltó, a holokausztot európai dimenzióba ágyazó mű, amely külön vizsgálja a tetteseket és vérengzéseiket, az áldozatokat és a hallgató tömegeket, valamint a kevés számú mentőt és aktív ellenállót.

Hol helyezkedik el Friedländer két-kötetes munkája az 1945 utáni európai történetírás palettáján? Legkésebb a 21. század kezdete óta a nemzetiszocialista időszakkal foglalkozó tudományok középpontjában a zsidókkal szemben elkövetett tömeggyilkosság áll. A vizsgálat fókuszában azonban ez ideig folyamatosan változott. A háború után a náci rezsim hódító háborúi

álltak a középpontban. Az 1960–70-es években a demokráciák szétverésére, az ellenállásra és a koncentrációs táborok rendszerének vizsgálatára fókuszáltak a kutatók. A 80-as évektől tűnt fel az „Endlösung” mint a náci időszak központi jellemzője. 1989-től pedig ennek vizsgálatát kiterjesztették a volt szocialista országokra is. A kutatás innentől kezdve jellemezhető összeurópaiként. A 2000-ben Stockholmban lezajlott nemzetközi holokausztkonferencia után az összeurópai kutatás két új, látszólag egymásnak ellentmondó, mégis szorosan összefüggő komponenssel bővült: a nemzeti történelmek újraírásával és a transznacionális emlékezet fogalmának feltűnésével. Az európai demokráciák saját magukat a náci rezsimtől való elhatárolódással és annak elutasításával kezdték el meghatározni. Kijelenthető ez még akkor is, ha az önmeghatározás, legalábbis a volt „keleti blokk” országaiban kéz a kézben jár a kommunista rezsimtől való elhatárolódással és annak elutasításával. Az európai demokráciák számára az „abszolút gonoszt” megtestesítő náci rezsim elutasítása jelentette a közös kulturális jellemzőt, mely egyben közös identitásuk képzőereje. Feltűntek olyan fogal-

mak, mint „Auschwitz, a civilizációs törés” (Dan Diner), vagy az európai történelmi narratíva törése „Athéntól Auschwitzig” (Christian Maier). Ezen fogalmak is érzékelhetően jelzik a kiszélesített tér (civilizáció) és az idő univerzalitását, európaisodását.

Friedländer ebbe a folyamatba illeszti be kötetait, átfogó, összeurópai képet alkotva a holokauszt tervezéséről, előkészítéséről és kivitelezéséről. Teszi ezt úgy, hogy közben a résztvevők, a tettesek, az áldozatok és a látszólagos kívülállók reflexióit, feljegyzéseit, naplójegyzeteit, leveleit felhasználva az olvasóban hol növeli, hol pedig csökkenti a témával szembeni távolságot. Analitikus és dokumentációkra alapozott történetekkel beszél, beszélteti el a történetet. Nem sematikusan jár el, nem egy-egy kiragadott, a téziseit alátámasztó kortárs feljegyzést mutat be a tettes, az áldozat vagy a kívülálló perspektívájából, hanem sikeresen prezentálja a gondolatok, a reflexiók széles palettáját. Ezzel rámutat arra, hogy a tettes és korabeli kortárs semleges kívülálló számára a szinte kényszerű, állítólag determináló körülmények – mindenek ellenére – mégis mekkora „szabadságot”, „játékteret” nyújtottak.

Ebben rejlik Friedländernek az erkölcsöt számon kérő munkássága. Központi gondolata az európai antiszemitizmus kulcsfontosságú szerepe a holokauszt létrejöttében. Ehhez a szinte magától értetődő gondolathoz való visszatérés az elmúlt években megszületett munkák tükrében újszerűen hathat. Gondoljunk itt Zygmunt Baumann egyébként kitűnő munkájára, *A modernitás és a holokauszt*-ra, melyben a náci rendszer felépítésének leírásában az antiszemitizmus aspektusa szinte marginálissá válik; vagy Götz Aly szinte provokatív munkájára (*Hitlers Volksstaat*), melyben Aly a zsidók gazdasági kifosztását tekinti a

náci politika fő aspektusának, amely ezzel akarta kompenzálni a „nemzet” tagjait az „elszenvedett” lemondásokért.

Friedländer munkájában gyakran hosszan idéz az áldozatok feljegyzéseiből. Ez rendkívül fontos: nem csupán hivatkozik a forrásokra, ezekkel nem csupán gondolatait, téziseit támasztja alá, nem csupán interpretálja ezeket, hanem megszólaltatja az áldozatokat, ezzel visszaadja egyéniségüket, nevüket, és beemeli őket az emlékezésbe. Nem utolsósorban pedig a részletes idézetekkel lehetőséget nyújt az olvasónak is, hogy saját interpretációin keresztül egyetértsen vagy éppen vitába szálljon Friedländer konklúzióival. A magyarországi események az európai fejlemények kontextusában szintén hasonló módon jelennek meg. A záró

passzus Radnóti Miklós tragikus története és egyik utolsó versének fordítása.

A BÉKEDÍJ

A „Friedenspreis” átadásakor elhangzott beszédek az elmúlt évek során visszatérően heves vitákat váltottak ki a német nyilvánosságban. Itt gondolhatunk Susan Sontag beszédére (2003), melyen az USA nagykövete demonstratív módon nem is jelent meg, sejtve, hogy a beszédben az amerikai külpolitika vehemens kritizálására kerül majd sor. De talán még nagyobb horderejű volt a német író, Martin Walser kitüntetések (1998) elhangzott beszéd, mely az emlékezésről és az ahhoz való viszonyról szóló vitákban évekig visszhangzott. Walser (akinek könyvei – mint például a kont-

roversziális *Egy kritikus halála*² – magyarul is megjelentek) beszédében Auschwitzot „morális bunkósbotként” emlegette, amelyet a németeket bírálva újra és újra elő lehet venni. A holokausztról való emlékezést pedig egy központilag irányított kampánynak nevezte, amellyel a németekben állandósítani akarják a bűntudatot.

Az első kijelentésben található némi igazság, a második viszont alapján elvethető, hisz a témával foglalkoznak Franciaországban, Olaszországban, Hollandiában, a skandináv és a kelet-európai országokban, sőt még Nagy-Britanniában is, amint Stockholmban megmutatkozott. Németországban manapság egy „normális” nemzet él, amint arról – legkésőbb az egy évvel ezelőtti labdarúgó-világbajnokságon – a világ meggyőződhetett. Legitim

RÖHRIG GÉZA

józsef

*alkalom az élet valami másra
valamire ami több mint élet
ma vagyok negyven s még mindig nem pedzem
a világ egyetlenegy történet*

*statiszták ülnek a parlamentben
az egyházak élén csupa statisztika
egy rács mögött haldokló terhes lány
lelkét segítség! az Istenre nyitja*

*s hiába zúg zeng az egyenlősdí
a statiszták uralkodni akarnak
tőlük üres ami velük van teli
skandalásuk egy percre el nem hallgat*

*vért követel hogy behódolhasson
a statisztika a statisztikában hisz
ha minden I történet is volt
tízmillióvá tettük mi már azt itt*

*a szív anno a szem periszkópján
kémlelt míg nyakig éltem a testben
alig köldökig járok benne ma
kentaúr földönkívülivé letten*

*alig látszom kisatíroz a szél
fáj bárgyú arca a világnak
aki lezuhant a ciklonról
már nem vigasztalja vidámpark*

*statisztává leszel-e Te is?
minden egyetlenegy történet
törd fel könnyem kemény tobozait
mégis mire gondolt Felséged?*

*hangod fényétől messze meddig bírjuk?
meddig? hangod fényétől ily messze
felhők feldőltek vakondjai égnék
dervistáncban örvénylik a pernye*

*ne álmon át! színről színre szólj
adj lelket megdermedt lelkemért
józsef miért nem kiált a mélységből?
Isten józsefhez miért nem beszél?*

*csillagosra nézi fogdossa az eget
bennem üvölt józsef a kútból
ne alázz meg itt ketten vagyunk csupán
emelj föl de ne fentről emelj föl alulról*

*más bűnébe bűn belehalni
meg kell-e majd bocsássak ha lehet?
mint legyek tisztább a tükrömnél?
ki kell-e innom csak azért mert betelt?*

*szívem talált sastoll nem száll ő már csak hull
így emeld föl szolgád egy szál skorpióstul
hisz vágyom rád pupillád árnyéka pupillám
vakká válok rögtön ahogy nem nézel rám*

*ahhoz van csak erőm hogy legyek
ahhoz nincs Uram hogy veled
zsibbadtan fekszem tüzed táncod után epedve
mint eszkimó ha utolsó kutyáját megette*

azonban a kérdés, hogy egy „normális” nemzet miért ne emlékezzen „abnormális” történelmére. Walser beszédére a későbbi kitüntettek közül többen reagáltak, így Esterházy Péter is (2004), aki a németekkel szembeni gyűlöletet a világháború utáni Európa fundamentumának nevezte, amikor is más európai nemzetek a saját tetteikből fakadó felelősséget a német tetekkel és a német felelősséggel próbálják palástolni. Esterházy beszéde szerint ez európai szokás. A palástolással ellentétben azonban alakulóban van egy összeurópai felfogás a morálról, a felelősségről és az identitásról, melynek alapja az Auschwitzhoz való viszony. Auschwitzban meghalni normális. Nem csoda. Auschwitzban nem meghalni nem normális. Csoda. Az emlékezés és a felejtés, amely nélkül nincs emlékezés, az írás és az újraírás jelenti a segítséget a „csodátlanág” és a „csoda” feldolgozásában.

Friedländer kitüntetése, amellet, hogy a walseri gondolatokra adott válaszként is értékelhető a német könyvkereskedők részéről, aláhúzza a narratív szövegek jelentőségét a történetírásban. A szöveg arra a kérdésre is lehetséges válasz, hogy a túlélő generációk eltűnésével a kortársak emlékei miként emelhetők be, miként örökökíthetők át a következő generációk elbeszélő- és emlékezőközösségébe. Hiszen annak a folyamatnak a közepén vagyunk, amikor az eddigi *lelkiismereti kérdés emlékezési kérdéssé* alakul át. Ennek tisztázása pedig a fenti gondolatok értelmében elengedhetetlen a közös európai identitás formálásához.

Berta József
(Berlin)

Jegyzetek

¹ FRIEDLÄNDER, Saul: *Das Dritte Reich und die Juden. Die Jahre der Verfolgung 1933–1939*. München, 1998. *Das Dritte Reich und die Juden. Die Jahre der Vernichtung 1939–1945*. München, 2006.

² A könyvben a protagonista író megöli bírálóját és kritikusat. A kritikus és bíráló fikcióban feltuno személye nagyon sok hasonlóságot mutat a valóságban Walsert hosszú éveken keresztül bíráló, a varsói gettót túlélő irodalomkritikus, Marcel Reich-Ranicki személyéhez.

„Gyűlöllek, Dohány utca, gyűlöllek”

Film a magyar szélsőjobbról

Elfogult vagyok egy olyan filmmel kapcsolatban, melyet volt évfolyamtársaim – Kriza Bori és Wizner Balázs – készítettek, ám a mozi ettől a tényről függetlenül is jelentős alkotás, komolyan hozzájárul ahhoz, hogy megértsük a mai magyar világ politikai és ideológiai történetét.

Az utóbbi időben nagy fontosságra tett szert, egyre terjedő szubkultúrát, a szélsőjobboldalt mutatják be a filmek, amelyre nincs vagy csak kevés a rálátásunk. E világot egy zenekaron keresztül ábrázolja a film. Az együttes sajátos politikai vonulatba tartozik, az egykoron margón lévő szkinhedzenekarok leszármazottja, utóda. A radikáljobbos zenekarok pedig, elődeiktől eltérően – a rendszerváltás után 17 évvel – a politikai mainstream felé közeledtek és stabil helyet alakítottak ki maguknak a magyar nyilvánosságban. Bár ez a nyilvánosság még csak nem is a második, hanem a sokadik, és semmiképpen sem reprezentatív, de a tér meghódítása – szemszögükből – tulajdonképpen sikeresnek mondható. Internetes szájtjaikon és klubjaikon kívül is népszerűek, teltházak előtt játszanak az országban és határon túli turnéikra is sokan kíváncsiak. A társadalmi és politikai elutasítás egyre haloványabb velük kapcsolatban, hangjukat az elmúlt idők erőszakhulláma felerősítette.

A Romantikus Erőszak, az Ismerős Arcok és a Kárpátia radikáljobbos könnyűzenei „szentháromsága” közül a

filmesek az első zenekart mutatják be. Nagyon fontos az, hogy a filmkészítők belülről láttatják őket, s ők saját maguk adják elő mondanivalójukat, nem ismert szociológusok magyarázzák a szavaikat és a motivációikat. Nem a Népszabadság vagy az Amnesty International médiafelületein olvashatunk hivatalos „antirasszista” elemzést a jelenségről, hanem Kriza Boriék vették a fáradságot (és a bátorságot) arra, hogy hozzájuk szegődjenek, és – már amennyire ez lehetséges volt – folyamatosan kommunikáljanak Sziva Balázssal és csapatával. A végeredmény persze ugyanaz, mint a hivatásos kommentátoroké, de az eredmény hitelesebb.

Légy üdvözölve nálunk / A szép új világban / A rettegés, a kapzsiság / És a széthúzás korában / Ahol az ördög mőködött / És tornyokat emelt / New York csak azt kapta / Amit megérdemelt / Ez a valóság / Zárva a Mennycsatorna

Az együttesnél a zene másodlagos a szöveghez képest, tipikusan szövegcentrikus muzsikát hallgatunk. „Eszmei”

mondandójuk nagyon egyszerű: Nagy-Magyarország, USA- és zsidóellenesség, a világnak pénzes bűnösökre (ebbe a kategóriába tartoznak a zsidók/izraeliek/amerikaiak) és szegény magyarokra (valamint: palesztinokra) és egyéb „fejlődőkre” való felosztása, és főleg (és ez a legfontosabb) az erőszak dicsőítése és kultusza. Ez a fasiszta mozgalmak fontos ismertetőjegye. A folyamatos erőszakra való buzdítást olykor tettek is övezik. Nemcsak azt mesélik el teli szájjal és nevetve e posztzskinhedek a riporternek, hogyan verték meg egy évtizede az Amnesty International magyarországi vezetőjét, de „Gyűlöllek Dohány utca, gyűlöllek!” – énekelik, kiabálják egyik számuk refrénjében, s közönségük pontosan érti, mit rejt e nem túl bonyolult mondanivaló. A kamera előtt is többen beszélnek arról, hogy van egy „faj”, mely „készpénzre” tudja váltani kárpótlási igényét. Megölték Jézust, pedig ő „mindenkit szeretett” és hogy „ugyanazt csinálják” a palesztinokkal, amiben őket „részesítették” a náci korábban. Ismerős ez a szöveg és a mögöttes világnézet, mondhatni az utcán hever. Több héttel ezelőtt, az öszödi beszéd évfordulóján tartott Kossuth-téri rendezvény szónoka – cirka (éjjel) fél 11-kor – a majdani börtönben tartottakról (nyilván a kormányról és szavazóikról/támogatóikról) elmélkedett, akiknek „kóser vizet” és „penészes kóser kenyeret” ajánlott. Ennek a speechnek annyi köze van a mai magyar valósághoz, mint a Romantikus Erőszak szövegeinek. Instrumentalizált zsidózás, bűnbak-képzés – az ősi recept szerint. A morális és anyagi válságért – melynek maguk is résztvevői – az etnikailag/vallásilag idegen hibáztatása. Régi recept.

Ameddig gyerekek halnak éhen / Persze, hogy bomba robban a gépen / A szakállas próféta keletről úgy végzi majd, / Mint Jézus, aki a kufárokat elűzte, / A tőzsde meg keresztre küldte, / Hogy legyen elrettentő példa, ami még kitart // Ameddig, ameddig / Tartod a szád és nem teszel semmit / Ameddig, ameddig félsz // Ameddig, ameddig / Könnygázra épül a béke / Ameddig, ameddig félsz

Pozitív vonása a filmnek, hogy teljes vertikumában mutatja be a zenekar há-

torságát, a szélsőjobb életvilágot, azt a XI. kerületi klubot, ahol rendszeresen játszanak, a rájuk épülő FTC-szurkolói tábor, a királycsináló ex-Pannon Rádiós szélsőjobb menedzsert, a radikális networkbe tartozó, ám külsőleg meglepően konszolidáltnak ható Budaházy Györgyöt és Toroczka Lászlót (aki vérvadás történetet ír újabban) és a szélsőjobb ellen-Szigetét, a Magyar Szigetet, a radikális nacionalista tüntetéseket. A zenekart tehát nem önmagában ábrázolja, hanem struktúrájában mutatja be azt az egyébként egyre szélesedő szubkulturát, ahol hatni és működni tudnak, mely állandó háttérrel és támogatást nyújt nekik s amely nélkül ők sem létezhetnének. Ma már összetartoznak. Szövegeik nemcsak világlátást, hanem ideológiai programot alkotnak. Jól láttatja a film azt, hogy a Romantikus Erőszak egyszerre teremtője és terméke az egyre radikalizálódó jobboldali elégedetlenségnek. A zenekar koncertjein aláírásokat gyűjtenek a Kossuth-téri szovjet emlékmű eltávolításáért, rendszeresen fellépnek a Jobbik és a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom rendezvényein. Nem pártpolitizál a film, hanem olyan- nak mutatja be ezeket a tévútra került fiúkat és lányokat, amilyenek.

Egymás után épülnek a plázák / És az ostobák alig várják / Dől a pénz, s mindent elköltheted / Az idegen minket akar / Kicsúszik alólunk a talaj / Vörös az ég készül a nagy vihar // Jó a műsor a film pereg / A tömeg tapsol és éljenez / Úgy unom már / A holocaust lejárt lemez // De láttam egy palesztin kölyköt / Hatéves volt a szegény ördög / És fejbe lötték, mert követet dobált a srác

A kuruc.info, a Hatvannégy Vármegye Mozgalom, a Magyar Sziget, a Szentkorona Rádió és a többi hasonló mozgalom és média együttes jelenléte erősíti fel ennek az együttesnek a hatását, melyben egyébként – a film tanúsága szerint – olykor szimpatikus emberi arcok is előfordulnak. Még e világ sem fekete-fehér. Egy rokon-szenves barna énekeslány lelkesen magyarázza, hogy ahogyan a népzene felé fordult a Romantikus Erőszak, úgy tűnőget el belőle és a rajongótáborból a zsidó- és cigányellenesség, melyet maga is elfogadhatatlannak

tart. Tényleg, amikor népzenet dolgoznak fel és játszanak, a zenekar zeneileg és tartalmilag is fogyasztathatóvá válik, eltűnik a szájbárogós nemzeti agitprop jelleg. Ugyanakkor Kriza és Wizner nem engedi, hogy elkapjon minket a megbocsájtás szelleme, s hogy elandalodjunk eme teljes ideológiai spektrumváltáson, a háttérben ugyanis ott zajlanak napjaink Magyarországnak vészjósló eseményei, a 2006-os TV-ostrom és október 23-a, amelyet a zenekar tagjai egy a „kommunistákkal” (akiket ők annak tartanak) való kegyetlen leszámolás kezdetének tekintenek. „Igazi változás egy ilyen elrohadt politikai elittel szemben, mint ami most itt Magyarországon van, nincsen erőszak nélkül” – mondja egyikük.

Aláfestésként pedig ott lobog a koncertek állandó kelléke, az Árpád-sávó zászló. Tessék vigyázni.

Novák Attila

Dübörög a nemzeti rock

(2006, bemutatja: Metaforum Film)
Rendező-riporter: Kriza Bori. Vágó: Félja Balázs. Operatőrök: Blaumann Edit, Cs. Nagy Sándor, Csoboth Attila, Ezer Zolt, Horkai Ákos, Kasza Gábor, Lovasi Zoltán, Szandtner Dániel. Zene: Romantikus Erőszak. Producer-dramaturg: Wizner Balázs

Filmvetítés

**November 25.
vasárnap, 19.00 óra**

a *Dübörög a nemzeti rock* című dokumentumfilm vetítése

„Dübörögnek a jelszavak: szabadság, antikommunizmus, Trianon, zsidók, ria-ria Hungária, fegyverbe... a szavak vajon mikor fordulnak át tettekbe?”

A vetítés után **Novák Attila** történész, a *Szombat* szerkesztője beszélget a film rendezőjével, **Kriza Borival** és **Kovács András** szociológussal.

Belépődíj: 500 Ft.

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, a *Szombat* folyóirat és a Bálint Zsidó Községi Ház közös programja

Helyszín:

**Bálint Zsidó Községi ház
Budapest VI. ker., Révay u. 16.**

„Mindig mások csinálnak belőlem zsidót”

Interjú Geszti Péterrel

A Szabad Demokraták Szövetségének 2002-es kampányát kitaláló színész-zenész-szövegíró-kommunikációs szakember az elmúlt pár évben eltávolodott a politikától, ezt azonban a legkevésbé sem bánja. Nem mondta volna márciusban, hogy menjenek külföldre a zsidók, és a Mazsihisz egyszázalékos, tetovált karos plakátjával sincs kibékülve.

– Ön zsidó?

– A halacha szerint nem, mert édesanyám nem zsidó, és nem tértem be. Édesapám az volt. Anyukámat sokan zsidónak hiszik, a jiddise máme prototípusa. A szüleim elváltak és rossz volt köztük a viszony, ennek ellenére anyám soha egy megjegyzést sem tett apám zsidóságára.

– Vallásilag tehát nem zsidó, de valamennyire van zsidó azonosság-tudata?

– Ez így nem pontos. A zsidó kultúrához való viszonyulásom miatt, gesztusrendszerem miatt, az emberi kapcsolataim miatt, a barátaim miatt ezt mondhatnám. De mégsem ez szokott alapvetően eszembe jutni, hanem az, hogy én magyar vagyok igazából. Amikor előkerül a zsidóságom, ez problematikus szokott lenni. Más csinál belőle problémát, nem én. De érdekes, hogy a barátaim kilencven százalékáról kiderült utólag, hogy zsidók. Nem tartottam fontosnak, hogy így legyen, de így lett.

– Szóval: ön zsidó?

– Mindig mások csinálnak belőlem zsidót: vagy azért, mert beemelnek valahova, vagy azért, mert kitolnak valahonnan. Azt nagyon nem szeretem,

amikor valaki úgy jön oda hozzám, hogy „Tudom ám, hogy te is zsidó vagy, úgyhogy jól megértjük majd egymást.” Az antiszemitizmustól pedig mérhetetlenül ingerült leszek. Nem pusztán azért, mert a családomat nagyon súlyosan érintette a Soá, hanem azért is, mert megengedhetetlen. Egyébként arra is volt példa – persze ezt nem mondták a szemembe –, hogy azért nem akartak velem együtt dolgozni, mert zsidó vagyok és – lásd az előző példát –, arra is, hogy azért akartak, mert az vagyok. Egyiket sem szeretem, mint ahogy azt sem, ha az eredményeimet ez alapján mérik, akár pró, akár kontra. A kérdésére visszatérve: sokszor érzem, hogy kulturális értelemben otthon vagyok a zsidóságban. Például meghallok egy zsidó zenét és azt érzem, hogy igen, ehhez van valami közöm. Egyszer elmentem a Dohány utcai zsinagógába, Giora Feldman koncertjére. A koncert azzal kezdődött, hogy Feldman beballagott a telt ház zsinagógába, és zenekari kíséret nélkül, egy szál klarinétal eljátszott egy dallamot. Könnyek szöktek a szemembe. Ott azt éreztem, hogy a dolog eldőlt: én zsidó is vagyok. Semmiféle vallásos nevelésben nem részesültem; erre egyébként nem vagyok büszke, és pozitívumnak sem tartom. Szerintem a hitet gyerekkorban, a családban megkapni nagyon nagy érték. Szinte mindegy, hogy ez milyen hit, csak legyen hit.

– Izraelben járt?

– Nem. Izrael a nagy félelmem. Félek azzal szembesülni, hogy igazából milyen. Hallottam róla jót is, rosszat is. Érzelmileg évek óta készülök erre a nagy útra, ugyanakkor tologatom is magam előtt. Egyrészt nagyon érdekel, másrészt félek egy esetleges csalódástól. Voltam már így nagy emberekkel, ismert művészekkel is. Távolról cso-

Fotók: Tóth Csilla

dáltam őket, és amikor megismerkedtem velük, csalódtam. De az biztos, hogy egyszer elmegyek Izraelbe.

– Említette, hogy családját érintette a Soá. Önnél ez mennyire meghatározó?

– Nagyon későn, tizenhat évesen szembesültem azzal, hogy bizonyos értelemben zsidó vagyok, másrészt azzal, hogy miképp érintett minket a vészidőszak. Mire felnőttem, sem az apám, sem a szüleim nem éltek már, tehát erről beszélgetni a családban nem volt kivel. Azt tudom, hogy apai nagyapám – akinek több testvére odaveszett – munkaszolgálatos volt, majd Rákosi alatt kitelepítették. Jól menő bankárként kezdte a két világháború között, és jól menő ruhatárosként fejezte be karrierjét a hatvanas években. Én pedig mindezzel kapcsolatban sokkal inkább az elhallgatással, mint a ki-beszéléssel szembesültem.

– A közönség úgy látja önt, mint aki mindenből viccet csinál. Ez valamilyen zsidó neurózis eltakarása?

– (Nevet.) Neurózisról nem beszélnék. Azt vettem észre, hogy a nem zsidók között sokkal nagyobb azoknak az aránya, akik halálosan komolyan vesznek mindent, és sosem tudnak nevetni magukon. Aki nem tud magán nevetni, azzal biztos, hogy sosem fogom magam jól érezni. Az alapállásom az életben a kételkedés – a saját tevékenységemet illetően is. Állandóan vitatkozom magammal. Azt hiszem, hogy a kételkedés, a feljebbvaló megkérdőjelezése, a kérdések föltevése sokkal inkább jellemző a judaizmusra, mint más vallásokra.

– Nem ateista?

– Egész biztosan nem.

– Hívő?

– Igen, van hitem. Leginkább az emberekben hiszek. Felekezethez nem csatlakoztam.

– Istenhívő?

– Ezt nehéz meghatározni. Nem mondom, hogy istenhívő vagyok. Azt gondolom, hogy a világ létezése és a világ nagy rendszerei valamilyen ok miatt és valamilyen célért kéne, hogy legyenek. Nehéz lenne elviselnem annak tudatát, hogy nem így van, ezért inkább hiszem, hogy így van. Nem próbálom magam megvezetni különböző népmesei magyarázatokkal, vi-

szont az életem többek között abból is áll, hogy keresem azokat a pillanatok, amelyekben magamban is fölfeledezhetek egy isteni porcikát, ami értelmet ad az életemnek.

– Lehet, hogy egyszer betér mint zsidó?

– Erre nem gondoltam még. Sose mondd, hogy soha, nem tudom. Egy-szer majdnem fölvettem egy vallást, ami nem volt az enyém. Utólag örülök, hogy nem tettem meg. Az önzonosságomat tagadtam volna meg ugyanis. Hogy ennek az önzonosság-nak mennyi része a zsidóság, azt nem tudom, csak azt, hogy az a szimbolikusnak tekintett gesztus nem lett volna őszinte.

– Mennyire tájékozott a mai magyarországi zsidó közéletben?

– Kevésbé. Sok mindent nem tudok arról, ami a zsidó közéletben ma Magyarországon történik, tehát megfejtőként, értelmezőként nincs is jogom nyilatkozni. Mindenhova szívesen elmegyek beszélgetni, ha hívnak, például a Bálint Házba már többször hívtak és el is mentem. Viszont támogatók olyan idős igazakat – tehát akik a Soá idején zsidókat mentettek –, akiknek az életben maradáshoz erre a támogatásra szükségük van.

– Mi a véleménye Feldmájer Péter Mazsihisz-elnök március eleji nyilatkozatáról, miszerint az antiszemitizmus miatt zsidók március 15-én vagy menjenek el Budapestről külföldre, vagy maradjanak otthon?

– Nem mondtam volna márciusban, hogy menjenek el a városból a zsidók. Ez egy paranoiát erősített, hozzájárult a közélet további hiszterizálásához, és – mint utólag láthattuk – teljesen alaptalan volt. Az a véleményem, hogy nagyon-nagyon finom mozdulatokkal szabad csak köröket futni, mert néha egy radikálisabb kijelentés a zsidó oldalról többet árt az együttélésnek, mint a türelem.

– Kommunikációs szakemberként mi a véleménye a Mazsihisz elhíresült egyszázalékos plakátjáról?

– Kissé túl harcosnak tűnik ez a hirdetés, és szerintem pontatlan is. A felnőtt karjába ütött lágersorszám és a Soára való hivatkozás mintha inkább csak a traumára emlékeztetne, nem pedig a jelenben igényelt támogatásra.

Különösen aggályos, hogy az internetes változaton mellette egy – a kereskedelmi reklámokat idéző stílusban – színváltó fizetési kód látható, ami mintha azt is sugallná, hogy látjátok, mindig van valami kód az életben. Ráadásul, ha az egyházaknak felajánlható adóra pályázik a hirdető, akkor nem a zsidóságot támogatja vele a potenciális felajánló, hanem a magyarországi izraelita felekezetet. S mi lesz a nem vallásos zsidókkal, akik ugyanúgy megkapták a tetovált sorszámat?

– Mennyire jelenik meg munkájában a kisebbségiség kérdése?

– Két éve nagydíjat nyertem az Arany Penge Reklámfesztiválon. Egy olyan kampányfilm forgatókönyvét írtam, aminek a fő mottója az volt, hogy mindenki kisebbségi. A filmben három plázacica egy cigány takarítónővel utazik egy liftben. Az egyik emeleten két plázacica kiszáll, két cigány takarítónő beszáll. Hol az egyik csoport röhög a másikon, hol a másik az egyikben, persze kínos az egész jelenet. Az tehát, hogy valaki kisebbségi-e, egy pillanat alatt megváltozhat. Erről jut eszembe egy élményem – nevettem is volna rajta, ha nem lett volna végtelenül szomorú. A Lauder iskolában – amelynek egyébként Dész Lászlóval én írtam a himnuszát, amire nagyon büszke vagyok – voltam éppen. A Lauder melletti táborban egy napközi volt, ahonnan cigánygyerekek átkiabáltak a laudereseknek: „Hülye zsidók!” A kocsmban és a nagyvárosi lumpen vircsaftban mindig jelen lesz az antiszemitizmus, mert a sok sikertelen és megvezetett embernek ez a legegyszerűbb. Nem is a zsidókat utálják, hanem gyűlölni szeretnek – valaki mást hibáztatni a maguk nyomora miatt. Azt viszont szerencsétlennek tartom, hogy a baloldalon az antiszemita kártya kifejezetten akkor kerül elő, amikor valamilyen másik, aktuális cöreszről kell elterelni a figyelmet. Ennek központi eleme a jobboldal bizonyos képviselőinek antiszemitizmusára történő rámutatás. Ez sok esetben jogos, de előfordul, hogy indokolatlan vagy túlzó reakció. Ezt magyar állampolgárként ugyanúgy unom, mint amikor a jobboldal kezd el különösebb indok nélkül kommunizálni, csak úgy reflexből.

– Május 9-re a Magyar Szocialista Párt antirasszista tüntetést hirdetett meg, melynek Gyurcsány Ferenc volt a vezérszónoka. Ere céloz, amikor az antiszemita kártya előhúzásáról beszél? (Az interjú május 14-én, tehát öt nappal e tüntetés után készült – Sz. P.)

– Gondolhatok erre is, miközben valóban rossz érzést keltett a tudatosan Árpád-sávós zászlókkal parádézó csoportok provokatív handabandázása.

– Öt éve ön jelentős részt vállalt az SZDSZ kampányában, mostanában viszont távol tartja magát a napi politikától.

– Öt éve három okból voltam benne. Egy: a közélet számos történésével nem tudtam egyetérteni. Kettő: azt gondoltam, hogy a liberalizmus van olyan fontos számomra, hogy a szakmai munkámmal támogassam a hozám legközelebb álló pártot. Három: kommunikációs szempontból nagyon érdekelt ez a munka. Korábban készítettem mind kereskedelmi, mind társadalmi célú reklámokat, de politikai marketinggel nem foglalkoztam. Most pedig azért tartom magam távol a politikától, mert 2003–2004-re rájöttem, hogy a politikában nem olyan egyszerű elérni eszméi és közösségi célokat. Ezt úgy értem, hogy amennyiben támogatok a munkámmal egy pártot, majd ez a párt évek múlva sem valósítja meg azt, amit a választási kampányban megígért, akkor nekem ez nehezen kezelhető, hiszen részt vettem abban, hogy rábeszéljem az embereket a választásra. Lehet, hogy Leni Riefenstahl nem föltétlenül tudta, hogy mit támogat, de ha tudta is, inkább félrenézett. A saját tehetsége és a saját ambíciói miatt nem akart odanézni. Mindezek alapján fölmerült bennem az a szakmai és erkölcsi kérdés, hogy szabad-e politikai kommunikációt végezni azért, mert érdekel és izgat ez a munka. Úgy döntöttem, hogy egyszerűbb távolabb tartani magam a politikától, a politika nem az én játékterem. Sokkal boldogabb vagyok nélküle, mint vele.

– Mennyire volt szándékos, hogy legújabb vállalkozásában azzal a Várhegyi Attilával dolgozik együtt, aki a Fidesz színeiben korábban

Szolnok polgármestere, majd a NKÖM politikai államtitkára volt?

– Ennek semmilyen PR-üzenete sincs, még akkor sem, ha a sajtó ezt akarja látni benne. A Nemzeti Vágta elnöke, Tamás István javasolta, hogy kérjük fel Várhegyi Attilát, aki kommunikációs szakember, nagyon jó szervező, és van kapcsolata a – jelenleg túlnyomó részben fideszes – vidéki önkormányzatokkal. Valószínűleg mindketten eljutottunk oda, hogy más úton akarunk haladni, mint korábban. Ettől a közös munkától még nem tagadjuk meg az értékeinket, és semmi közünk ahhoz, hogy a másik kire szavaz. Tény, hogy ez nem pusztán üzleti vállalkozás, hanem egy szimbolikus rendezvény: a magyar városok és falvak ünnepéről van szó, amely egyben nagyon izgalmas verseny is lesz. Minden jelenlegi politikai oldalnak egyformán érdeke, hogy ez az esemény hagyománnyá váljék.

– Ez valamilyen apró lépés lenne a lövészárkot betemetendő?

– Ezt nem mondanám, mert ezzel az olvasattal a politikába lökném be a Nemzeti Vágtát, és ez nagyon nem célokom. Pont azt szeretnénk, hogy ne politikai szempontok, hanem a teljesítményünk és az általunk létrehozott érték alapján ítéljenek meg minket. Egy normális országban teljesen mindegy, hogy ki SZDSZ-es vagy fideszes.

– Eredetileg szeptemberre tervezték a Magyar Vágtát. Miért csúszik mégis fél évet?

– Ugyan rendkívül nagy volt az érdeklődés – eddig is több mint 50 település mondott már igent, sokan már be is fizették a nevezési díjat, sikeresen megépült a próbapálya és ki is próbálták –, azonban az önkormányzatok döntéshozatali mechanizmusa ennél sokkal lassúbb, és a legtöbb település augusztus végi testületi ülésén tudott volna csak dönteni a szeptemberi versenyről. Ugyanakkor számos civil szervezet, lovasegyesület és külföldi magyar szervezet jelezte, hogy indulnának a Vágtán, amit a jelenlegi versenykiírás nem tesz lehetővé. Ezért döntöttünk úgy a támogatókkal egyetértésben, hogy az első Nemzeti Vágta futamait 2008 tavaszán rendezzük meg, így több időt hagyunk a szervezésre, és a nevezők körét is kibővítjük.

Szegő Péter

Édes semmit- evés

Divat a csoki. Az utóbbi években valahogy minden a csokoládéről szól, amiről nem kis részben tehet a hasoncímű hollywoodi giccsfilm is. Sorra nyílnak Pesten is a csokiboltok, de még a sima kávézók és teázók is presztízskérdést csinálnak a szortiment csúcsraajátásából. A hullámot meglovagolva nyílt meg nemrégiben, a Mammút I. bevásárlóközpontban a *Bitter&Sweet* névre hallgató „Csokoládézó”. Persze a csúcsgasztronómiának továbbra sem jut eszébe bármiféle plázában megmutatkozni, azért üdítő színfoltokat lehet találni akár ilyen helyeken is. A színfoltokkal nincs is baj semmi, hiszen a *Bitter&Sweet* nagyon gusztusosan, csokoládészínű lett berendezve, maga a helyiség szinte feledteti, hogy a küszöbön túl egy valódi bevásárlóközpontban vagyunk. A pincérfiúk is na-

Fotó: Tóth Csilla

gyon kedvesek, mézes-mázosak, de mindez nem kellemetlen, inkább jóleső nyugalmat áraszt. Később már megmégibcsaklik az égi harmónia. Valahogy nem megy minden olajozottan, de messze van attól, hogy rossz élménnyé váljon a látogatás. A csokoládéval készülő kávékülönlegesség nem csak látványnak lenyűgöző, de az íze is nagyszerű. Egy szintén elbűvölő vegyes turmix is asztalunkhoz érkezik, annyiféle déligyümölcsből, hogy az összetevőket már megjegyezni is képtelenség. Kapunk egy málnaszörpöt is, ami viszont gyanúsán piros, különösen annak fényében, hogy ízet alig érezni. Az italokkal megvolnánk tehát, de egy darabon be is kell érünk ezzel, mert az ételek csak nem óhajtanak megérkezni.

Később már látjuk, mi okozza, vagy inkább fokozza a késést. A felszolgáló ugyan kezében tartja már a konyhában nekünk szánt fogásokat, de nem akaródzik elindulni vele az asztalhoz. Még pötyögnek valamit a pénztárgépen, majd még arra is marad idő, hogy megvitassanak valamilyen fontos üzleti kérdést a többiekkel. Ez rossz pont: a pincérnek a konyha és a vendégasztal között a legrövidebb utat kötelessége választania. Ami ebben az esetben is az egyenes lett volna. Az ételek viszont finomak. Sajtfondünk kifejezetten jó, selymes állagú, illatos, harmonikus. A hozzá talált bőséges mennyiségű mártogatós gyümölcs és toast is kellő változatosságot biztosít. Ugyanakkor a tonhalas cézársaláta árához viszonyítva kínosan kicsiny adag, és érthetetlenül nagydarab citromcikkék lennének hivatottak feldobni az egyébként szintén finom, friss hozzávalókból álló salátát. Ha már csokoládézó, próbára tesszük a desszertvonalat is, de nem járunk sikerrel. A juharszirupos kanadai sajttorta nem sikerült igazán jól, kicsit íztelen és plötyi, a mellé kínált fehér csokoládés szósz pedig kifejezetten bágyadt. De sebj, nem rossz hely ez, és különben is plázában vagyunk. Még ők is fejlődhetnek, mi pedig e rövid kitérő után önfeledt shoppingolás keretében költhetjük tovább nehezen megkeresett filléreinket.

- dibbuk -

Summary

„Anti-Semitism – in Hungarian politics” – is the title of Attila Novák’s article assessing the political-historical background of Hungary’s biggest political scandal of recent times: a Christian Democrat politician, Zsolt Semjén made a speech in Parliament which was found anti-Semitic by many. *“The present government’s politicians often refer to their Jewish origins or to the Jewry in general without a serious reflection on the potential political consequences of Jewish tradition and without considering the anti-liberal line within this tradition – Novák asserts. Either consciously or unconsciously they confuse this tradition for the minority position of Jews and the role they have played in the social development in the Central and Eastern European region.”*

In our supplement on social issues an article under the title „Welfare Ltd.” deals with the contradictions of the privatization of the health sector in Israel. We publish an interview with Gábor Iványi parson, one of the leaders of the welfare system operated by the Budapest City Council. Then in an interview with Zoltán Háberman, leader of the Jewish Social Foundation we try to find out about the situation of the Hungarian Jewish community in this respect. As it turned out the lowering of general living standards did not leave the Jewish community intact.

Pál Várnai interviewed András Bíró, winner of the Right Livelihood Award (1995), the alternative Nobel Prize. Bíró has had an interesting life: following his communist years as a young man he left the country and became editor of the three-language newspaper issued by FAO, then he carried on writing and organizing in Mexico, Columbia and Kenya. After the change of political system in Hungary he returned to the country and through his foundation – despite his old age – has been working on the improvement of the economic situation of Roma living in Hungary.

„It has always been others making a Jew from me” – claims Péter Geszti, a leading character of the Hungarian pop and advertising world, in an interview to Péter Szegő.

Discussing a book, Tamás Bíró examines the changes and historical development of *Minhags* – religious Jewish customs – in Amsterdam and Budapest. *„Communities often stick more fiercely to local traditions, than to Halacha – the Jewish law itself.”*

We publish an extract from Chaim Potok’s novel about the „underground Jews” in the Soviet Union, and we discuss the „socialist era” from a Jewish perspective. János Gadó describes the life of Ferenc Lovász, a recently deceased Jewish activist of the 1980s mainly, and Pál Várnai (who emigrated to Canada in 1956) talks about his difficulties in the 1980s Budapest, about how security authorities tried to get him involved in reporting on others. These three pieces together, with their so far untold stories contribute to a better understanding of the communist dictatorship’s impact on Jewish life.

József Berta examines the politics of remembering–forgetting and the works of Saul Friedländer, the recently awarded Israeli historian. Recognizing Friedländer’s merits he explains: *“He is not doing things in a schematic manner, he does not just take one or two contemporary notes at random to support his theses, from the perspective of the victim, the culprit or the outsider. Instead he successfully presents a wide range of thoughts and reflections. By doing this he highlights the fact that the allegedly almost determining circumstances – despite all – still allowed a lot of freedom and „space to move” for the decisions and acts of neutral outsiders and culprits.”*

We discuss a film about the Hungarian right wing subculture, and publish a poem by Géza Röhrig followed by Dybbuk’s review of a chocolate bar.

www.optiris.hu

OPTIRIS OPTIKA

- Szemüvegkeretek, napszemüvegek széles választékban
- Komputeres és szakorvosi szemvizsgálat
- Kontaktlencse illesztés
- TB vények beváltása

ÜZLETEINK:

WESTEND CITY CENTER 1062, Budapest, Váci út 1-3. Tel/Fax: 238-7088
ÁRKÁD ÜZLETKÖZPONT 1106 Budapest, Őrs Vezér Tere 25. Tel: 434-8132
EUROPARK 1191 Budapest, Üllői út 201. Tel: 347-1530
SPAR CENTER 1011 Budapest, Batthyány tér 5-6. Tel: 225-7540
MAMMUT 1. ÜZLETHÁZ 1022 Budapest, Lövház u. 2-10. Tel: 345-8179
MAMMUT 2. ÜZLETHÁZ 1024 Budapest, Margit krt. 85-89. Tel: 345-8381
STOP & SHOP 1021 Budapest, Hűvösvölgyi út 138. Tel: 398-8153
CAMPONA 1222 Budapest, Nagytétényi út 37-43. Tel: 424-3370

Szabadság.

Úrrá lenni az elemeken. Amikor nincs más, csak a végtelen ég, a látóhatár és Ön. Az érzés, ahogyan kitárul a világ.

Az autó régóta a szabadság szimbóluma. Máshoz nem fogható érzés - kézben tartani az irányítást a végtelen sztrádán, és megérkezni egy biztonságos helyre - amit úgy hívunk: otthon.

Schiller Autó Család. A vezetés korlátlan élménye.

1138 Budapest, Váci út 113.
Tel.: 452-11-11
1046 Budapest, Főti út 143.
Tel.: 272 72 72
Karambó os Centrum
www.schilleropel.hu

1133 Budapest, Dráva u. 17.
Te.: 450-25-25
www.chevroletperfect.hu

1044 Budapest,
Külső Váci út 20.
Tel.: 380-0-380
www.toyotasuper.hu

1154 Budapest,
Szentmihályi út 142.
Te.: 415-3000
www.pa.otaauto.hu

1133 Budapest, Dráva u. 17.
Te.: 320 0166
www.perfekthasznaltauto.hu

Schiller
Autó Család
www.schiller.hu

Szabad Zsidó Tanház

Előadássorozat
a **MAZSIKE** és a Szombat
folyóirat szervezésében

November 28., 18 óra

A Szabad Zsidó Tanház ünnepélyes megnyitója: **Fritz Zsuzsanna, Nagy Erzsébet, Schweitzer Gábor, Szántó T. Gábor, Vári György.**

Dr. Schweitzer József előadása:
HÁNY ZSIDÓ VALLÁS VAN? A nagy szétválás a mai napig: ortodoxia, neológia

Helyszín: Bálint Zsidó Községi Ház,
Budapest VI. ker., Révay u. 16.

Belépődíj egy alkalomra 600 Ft. Hat alkalomra érvényes, kedvezményes bérlet 2600 Ft.

Következő előadás:

December 12. szerda, 18:00 óra
Dr. Schöner Alfréd: LESZ-E NEOLÓGIA A 21. SZÁZADBAN?

További előadások:

Január 9., január 23., február 6., február 20. szerdánként 18 óra
Felkért előadók: **Kelemen Kata, Balázs Gábor, Schweitzer Gábor, Novák Attila**

A Szabad Zsidó Tanház programjában a zsidóság kultúrájának, történelmének és vallásának alapkérdései mellett kiemelten szerepelnek a jelenünk által felvetett problémák, melyekre megpróbálunk a zsidóság kultúrájából merített, korszerű válaszokat adni.

Támogató:

The L.A. Pincus Fund for Jewish
Education in the Diaspora

Médiatámogatók: www.jmpoint.hu,
www.mazsihisz.com, www.sofar.hu

BÁLINT ZSIDÓ KÖZÖSSÉGI HÁZ

KIÁLLÍTÁS

EGY NEMZET SZÜLETÉSE

Paul Goldman és David Rubinger izraeli fotóművészek tárlatának megnyitója.

NOVEMBER 12. HÉTFŐ 14:00

A kiállítást megnyitja: dr. Karl Albrecht-Weinberger, a Bécsi Zsidó Múzeum igazgatója.

A Bécsi Zsidó Múzeum vándorkiállítása megtekinthető december 12-ig. A kiállítás kurátora: Mag. Eva Wosobe

Paul Goldman
David Ben Gurion

KONCERTEK

MARATONI KLEZMER EST ZSÁKAI FERENC EMLÉKÉRE

NOVEMBER 24. SZOMBAT 18:00-24:00

Tervezett fellépők:

Z'mirim diák klezmer zenekar

Anavim klezmer band

Klezmer R's zenekar

Klein Judit és zenekara

Jud-Rom klezmer Zenekar

A pincében borozó és pálinkázó, zsíros kenyér és tangóharmonika-szó várja a mulatozni vágyókat. A Magyar Zsidó Kulturális Egyesülettel közös program.

„BABILON KÖNNYEI”

A Jerusalem Express Klezmer Orchestra
lemezbemutató koncertje

NOVEMBER 4. VASÁRNASZÖR 18:30

Sztárvendég: Harsányi Gábor színművész.

GYEREKPROGRAMOK

KÖRTEMUZIKA

mese-játék 5-9 éves gyerekeknek

NOVEMBER 17. SZERDÁN, 17:00-18:00

„Van egy bűvös körtemuzsikám. Ha becsukom a szemem és megfújom, gondolatban bárhová elrepülhetek. Csukjátok be a szemeteket, fogjuk meg egymás kezét! Mindenki készen áll? Vigyázz! Repülünk!”

Szeretettel vár: Hazay Tímea

CSALÁDI VASÁRNASZÖR

NOVEMBER 18. VASÁRNASZÖR 16:00

Ősz, falevelek, lombhullás... gyerekek a kis kuckókba, hallgassatok mesét, nézzétek a bábelőadást, készítsétek termékekből remekművet, táncoljatok Micimackóval!

AJÁNLÓ

KORUNK NAGY GONDOLKODÓI

Tölgyessy Péter

NOVEMBER 25. VASÁRNASZÖR 18:00

Naprakész előadás Magyarország legfontosabb politikai-közéleti kérdéseiről.

Házigazda-moderátor: Perlaki Tamás

PÓKER

TEXAS HOLD'EM PÓKERBAJNOKSÁG

NOVEMBER 5. HÉTFŐ 19:00

Fődíj: 40 000 Ft értékű utazási utalvány

Az első öt helyezés díjazott!

